

TRANSZNACIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

MÓDSZERTANI-SZAKMAI ÖSSZEGZÉS SZAKMAI AJÁNLÁSOK

PARDOGYI – „TELJES LÉLEKKEL” PROJEKT

EFOP-5.2.2-17-2017-00081

2020

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

MÓDSZERTANI-SZAKMAI ÖSSZEGZÉS – SZAKMAI AJÁNLÁSOK
PARDOGYI – „TELJES LÉLEKKEL” PROJEKT

DIÓTÖRÉS ALAPÍTVÁNY
CHRISDIMEN TÁRSADALOM- ÉS VALLÁSKUTATÓ ALAPÍTVÁNY

EFOP-5.2.2-17-2017-00081

Budapest, 2020

TARTALOM

1.	A PARDOGYI projekt szakmai összefoglalása, a szociális munka vizsgálatának módszertani alapjai	5
1.1.	A projekt szakmai tudáskincse	6
1.2.	Romakutatás és szakember-kutatás	7
2.	A PARDOGYI projekt általános módszertanának szakmai megalapozása	10
2.1.	Romakutatások módszertani megalapozása	10
2.2.	Klasszifikációs elméleti keretrendszer	11
2.3.	Klasszifikációs antropológiai nézőpontok beillesztése	13
2.4.	Roma nemzetiségi attribútum	14
2.5.	Kapcsolódó kutatási keretrendszerek: A Máltai Szeretetszolgálat gyakorlati referenciái	15
	Tarnabod	15
	Mésztelep	16
	Lyukóvölgy	17
	Veszprém – Pokoli torony	17
3.	a PARDOGYI Projekt speciális módszertanának szakmai megalapozása	18
	Módszertani struktúra alapja: terepkutatás	18
	Mintavétel a terepen	18
	Interszubjektivitás- és introspekció-vizsgálat	19
	Terepkutatás	19
	A terepkutatás módszertana	20
	Előkészületek a terepre	20
	Mintavétel a terepen	21
	A kérdezés módja	21
	A megfigyelések dokumentálása	22
	A kapott adatok feldolgozása	22
	Adatelemzés	22
3.1.	A kérdőíves módszer kihívásai	23
	Megjelenés-viselkedés	23
	A kérdőív pontos ismerete	24
	A kérdőív pontos követése és a válaszok pontos rögzítése	24
	Pontosító kérdések	24
	A kérdezők munkájának összehangolása	25
3.2.	Szegregátum-kutatás: módszertani specializáció, kutatás-elemzés	25
3.3.	A módszertani mix új eleme: a Részvételi Akciókutatás	27
3.4.	Részvételi Akciókutatás (RAK) romániai tapasztalatai	31
4.	Szakmai ajánlások megfogalmazása	33
4.1.	A kutatási eredmények összegzései	33
	Mintamegoszlások	33

Hátrányos helyzetű környezet	34
4.2. A fiatalok problémásodása	34
A szükséges szolgáltatások elérhetősége	35
Irodalom	36
Melléklet – a kisserkesztett kérdőív	39

1. A PARDOGYI projekt szakmai összefoglalása, a szociális munka vizsgálatának módszertani alapjai

A PARDOGYI projekt megvalósításával hozzájárul a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia, a Végzettség nélküli iskolaelhagyás elleni középtávú stratégia, az Ifjúsági Garancia akcióterve, a Nemzeti ifjúsági stratégia (NIS), a Civil stratégia, a Nemzeti önkéntes stratégia, a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhely kiváltásról szóló stratégia és az Egészséges Magyarország stratégia céljainak eléréséhez.

A projekt célja: leghátrányosabb helyzetű, magyarországi és romániai, magyar nyelvű roma fiatalok társadalmi felzárkózásának módszertani vizsgálata, nemzetközi szakmapolitikai ajánlások a migrációs mobilitás okozta társadalmi problémák kezelésére Magyarország, Románia, Szerbia és Franciaország szakmai szervezeteinek vonatkozásában. A projekt szakmai eredményeit az „Európai Roma Keretstratégia megvalósítása a kelet-közép európai romák felzárkózásának elősegítése érdekében Magyarország, Románia, Szerbia és Franciaország szakmai együttműködésének, tapasztalatcseréjének, közös programjainak támogatása a leghátrányosabb helyzetű, magyarországi roma fiatalok országhatáron belüli és EU országai közötti migrációjának vizsgálatában” keretrendszerében valósította meg, szoros nemzetközi szakmai együttműködés révén. Az együttműködő partnerek:

- Diótörés Alapítvány (Mo. konzorciumvezető)
- CHRISDIMEN Alapítvány (Mo. konzorciumi partner)
- Max Weber Intézet (Ro.)
- Zöld Világ Alapítvány (Srb.)
- ACCESS (Fro.)

A program kapcsán elsődleges az célcsoport a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek – vagy kimondottan a cigányság számára különféle humán szolgáltatásokat nyújtó állami és nem állami intézményekben, szervezetekben (kivéve köznevelési és felsőoktatási intézmények) dolgozó szakemberek, beleértve civil szervezeteket, egyházi jogi személyeket, önkormányzatokat és nemzetiségi önkormányzatokat (társulásaik és intézményeik is) voltak. A célcsoport tekintetében olyan szakemberek bevonása valósult meg, akik releváns tapasztalatokkal rendelkeznek a másodlagos célcsoportot képező cigány lakosság társadalmi integrációja és fejlesztése tekintetében végzett programok kapcsán. Az együttműködés révén számos jó gyakorlattal, releváns szakmai tapasztalattal tudtak hozzájárulni a vizsgált témához.

A projekt alapvető szükségletek megválaszolását tűzte ki célul maga elé: ma Magyarország egyik legsúlyosabb gondja a szegénységben élők, közöttük a roma népesség helyzetének fokozatos romlása. Ennek következménye a leszakadás, a kiszorulás az életlehetőségekből mind a tanulás, mind a foglalkoztatás, területén, valamint a hátrányos helyzetű térségekben és települések periferiáján növekvő és újonnan kialakuló rossz lakhatási körülmények. Magyarországon minden harmadik ember (kb. 3 millió) a szegénységi küszöb alatt él, közülük 1,2 millióan mélyszegénységben. A szegénységi kockázatok különösen sújtják a gyermekeket és a hátrányos helyzetű térségekben élőket. A romák nagy többsége, mintegy 500-600 ezren (összlétszámuk a becslések alapján kb. 750 ezer) ehhez az utóbbi csoporthoz tartozik. Ezért Magyarországon a romák felzárkóztatását megcélzó politikát nem lehet elválasztani a szegénység elleni általános küzdelemtől, a társadalmi és a gazdasági versenyképesség javításától. Ugyanakkor a romák etnikai csoportjára külön figyelmet kell fordítani, hiszen a tapasztalatok azt mutatják, hogy a szegények között is ők a legszegényebbek.

Külön meghatározható problémát jelent rendszerszinten az állami gondoskodásban élők kérdése: A tartós nevelésbe vett gyerekek jórészt fogyatékosággal élők, romák, idősebbek, vagy problémásak, speciális

igényűek. A veszélyeztetettség tág fogalom: ide tartozik a szegénység, szülők depressziója, munkanélküliség, egyedülálló szülő, elhanyagoltság, bántalmazás. A veszélyeztetett gyerekek felét ki emelik a családból (47%, KSH 2012); ugyanakkor, ahogyan azt az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága megjegyezte, a szülők kevés segítséget kapnak, hogy visszakerülhessenek hozzájuk gyermekeik. Jelenleg a szakellátásban lévő gyerekek fele (52%) 12 éves vagy annál idősebb, ez azonban valószínűleg változni fog, lévén a 2014-es új szabályozás szerint 12 évnél fiatalabbakat nem lehet majd gyerekothonba utalni (a fogyatékossgal élő gyerekek, és többes testvérsorok kivételével).

1.1. A projekt szakmai tudáskincse

A leszakadó társadalmi rétegek felzárkóztatása érdekében aktív eszközökkel megvalósított jó gyakorlatok, megismerése, majd ajánlások kidolgozása hazai és külföldi alkalmazása a kutatás és az együttműködés kiemelt célja. A megoldandó társadalmi hiányok és problémák jobb kezelése érdekében mind a hazai, mind a partnerszervezeteknél lévő tudáskincs összegyűjtése törekvő szakmai erőfeszítés sikeresnek bizonyult, a magyarországi és a romániai krízishelyszíneken dolgozók körében, 100-100 fős mintán megvalósult kutatások eredményei rámutattak a szakmát és a másodlagos célcsoportot jellemző, alapvető problémákra. A szigorú módszertani keretrendszer meghatározása és alkalmazása révén megszerzett megszerzett tudáskincs által bővíthetővé vált a társadalmi kihívások kezelésével kapcsolatos rendelkezésre álló módszerkészlet, ez alkalmassá teszi, hogy a jövőben javulhasson az e téren végzett, szakmai együttműködés a visegrádi országok szakpolitikai szakértői között. A szakpolitikai tudásanyagot és a projektben végrehajtott kutatások eredményeit a projekt keretében fejlesztett honlapon, a <http://pardogyi.hu> portálon online formában tettük elérhetővé a széleskörű nyilvánosság számára, hogy az itt rögzítettek a jövőbeli szakpolitikai tervezést és végrehajtást, valamint az érintett célcsoport körében végzett mindennapos szakmai munkát segíteni tudják.

Az együttműködések keretében valósult meg a támogatási igény összeállítása, melynek kiemelt részét képezte a kutatási terület, az elérendő célok és az alkalmazandó eljárások, módszerek megfogalmazása, továbbá az együttműködésbe bevont partnerek megkeresése. A téma és a közös munka iránt érdeklődő partnerekkel együttműködési megállapodás alapján tapasztalatszerzési és együttműködés eredményeképp megvalósult a kutatási terv, melyről bővebben az összehasonlító kutatási zárójelentés (összehasonlító elemzés) készült online elérhetőséggel. A tapasztalatokról leírást és szakmai ajánlásokat jelen kötet tartalmaz, mely megteremti a lehetőséget későbbi innovációk és szakmai fejlesztések számára. Az együttműködő partner munkatársai, a nemzetközi partnerek által megnevezett szakértők szakmai megvalósítóként működtek közre a projekt megvalósításában. A tapasztalatcserék, valamint a szakemberek közötti eszmecserék lefolytatására műhelymunkák és szakmai fórumok formájában biztosított lehetőséget a projekt, ahol a közösen kiválasztott beavatkozási területek mentén valósult meg a módszertani mix alkalmazásával lezárult kvalitatív és kvantitatív elemeket is hordozó kutatás.

1.2. Romakutatás és szakember-kutatás

A projekt címe: PARDO-GYI lovári nyelvű szókapcsolat, jelentése: teljes lélekkel. Ez egyszerre mutat rá a projekt kettős céljára: elérni a célcsoportban meghatározott szakembereket, feltérképezni szakmai nehézségeiket, erősségeiket, akik elsősorban a legszegényebbek segítségét tekintik hivatásoknak. Ők pedig többségükben romák, vagy cigány közösségekhez kulturálódott nehéz sorsúak. A kutatás elsődleges, általános módszertani kérdése tehát, hogy a hazai és a projektben érintett országok romakutatásainak tapasztalatai érdemlegesen be tudjanak épülni a megvalósítási folyamatba.

Ez nem jelenti azt, hogy elsődlegesen romakutatássá válna maga a szakmai folyamat, de a módszertani mix karakterét elsődlegesen az ehhez kapcsolódó szellemi kincsnek kell meghatározni. Ezzel együtt a szakmaiság gerincét kell képeznie a szociális munkások eredményességét vizsgáló kutatási folyamatnak is, melynek hazai relevanciája nem sokrétű. A nemzetközi kutatási eredmények között kiemelt a „21st Century Social Work: The Role of the Social Worker” adatfelvételének számba vétele.¹

A hazai vonalon B. Erdős Márta 2019-ben publicitást nyert munkája az irányadó. Az általa megfogalmazottak alapján a szociális munka területén a kutatások eredményei gyakran azért nem tudnak hasznosulni, mert ezeket egy eltérő, jóval általánosabb paradigma, a társadalomtudományi kutatások nézőpontja szerint végzik, nem pedig a szociálismunka-kutatások prioritásait szem előtt tartva. A különbségtétel nem egyszerű, hiszen a két területet a wittgensteini család hasonlóság köti össze, azaz vannak eltérések, de bőven vannak rokon vonások is. Társadalomtudományi kutatás alatt ma Magyarországon gyakran csak azt értjük, amivel a szociológusok foglalkoznak. A szociológiai kutatások célja többnyire a makroszintű társadalmi kérdések vizsgálata, így sokszor nagy mintákkal dolgoznak, és nem kerülnek közeli, intenzív kapcsolatba a kutatás alanyaival. A kutatás során az eredmények hasznosíthatósága is inkább csak közvetett kérdésként merül fel. A szociálismunka-kutatás ezzel szemben elválaszthatatlan a szociális munka problématerületeitől, a problémamegoldó folyamatoktól, az értékeléstől, és a szociális programok, szolgáltatások fejlesztésétől. Ahogyan maga a terület is transzdiszciplináris, azaz a problémamegoldás érdekében egységbe olvaszt különböző elméleti területeket, sőt a módszereket, a gyakorlatot is, úgy a szociálismunka-kutatás is transzdiszciplináris, mind szemléletében, mind pedig módszereiben. A makroszintű társadalmi változások értelmezésének készségén túl az eltérő kultúrák, a kommunikációs mintázatok és szokások, a közösségi-családi kapcsolatok, a személyes életút vizsgálata komoly kutatói felkészültségeket és ráfordításokat, időt és energiát követel meg, amelyekért azonban bőven kárpótolja a kutató szociális munkást az otthonosság élménye. Ezek a kutatások ugyanis már arról a világról szólnak, amelyben élünk és dolgozunk, azokról a nehézségekről és eredményekről, amikkel mi magunk is nap mint nap találkozunk. Így a kutatás valóban a praxist fogja segíteni, és ez az új tapasztalat elvezethet a két terület – praxis és kutatás – jelenleginél sokkal szorosabb kapcsolatához.²

Az Erdős-féle összegzés történeti bázisú elemzési szemléletét figyelembe véve rá kell mutatni, hogy hazánkban a szociális munka fejlődését súlyosan visszavetette a két világháború közvetlen pusztítása, a második világháborút megelőzően a faszizmus térhódítása, és a második világháború után kialakuló nyílt, majd puha diktatúrák destruktív ideológiai-politikai hatása. A nyílt diktatúra éveiben szociális munka nem létezhetett. A korszak központilag levezényelt ingyenmunkája az önkéntességet és a közösségekért végzett munkát máig ható, ugyanakkor torz, az akadémiai világtól távoli értelmezési keretbe helyezte. Később, a hetvenes években megszületett a praxis egy fontos területe (a Nevelési Tanácsadóknál végzett családgondozás), ám az azóta is sokat vitatott keresztelőre még várni kellett. A pályán lévő szociális munkások maguk sem tudták, hogy mi is az ő valódi foglalkozásuk – és természetesen megfelelő képzésben sem részesülhettek, inkább csak a gyakorlatban, hosszú évek alatt sajátították el a szükséges ismereteket. A képzés hiánya, a szakterület körvonalazatlansága esetlegességekhez vezetett: ebben a hőskorban kitűnő szakemberek és a pályára aligha alkalmasak egyaránt működhetek családgondozóként, kialakítva azt a képet, hogy az alkalmasság nem a képzésen, és különösen nem a kutatómunka formálta

¹ Elérhető: <http://www.adsw.org.uk/documents/ADSW.Brief1.RoSW.doc>

² Elérhető: https://szocialismunka.btk.pte.hu/sites/szocialismunka.btk.pte.hu/files/files/4_-_elmtan_erdos_marta_-_a_kutatomunka_jelentosege_-_jovahagyott.pdf

tudományos-szakmai háttéren múlik, hanem döntően személyes kvalitás és elhatározás kérdése; még rosszabb esetben a kontraszelekció eredménye.

Az első diplomás szakembereket, mint „szociális szervezőket” a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán képezték. A puha diktatúra a lehetőségekhez képest igyekezett mérsékelni a társadalmi feszültségeket, és fellépni a gondoskodó-gyámkodó állam szerepében. A szociális problémák ugyanakkor továbbra is erősen takarásban maradtak. Amennyiben mégis tárgyalásra kerültek, annak mindig erőteljes ideológiai vonatkozásai voltak – így került például a fiatalkori problémás szerhasználat egy olyan keretbe, amelyből szemlélve „rendszerellenes”, sőt, egy másik, szubkulturális nézőpontból szinte forradalmi tettnek számított maga a probléma, és annak kezelése is. A korabeli kormányzati hozzáállás jól mutatja a szociális terület átpolitizáltságát, és ebből fakadó sebezhetőségét. Ennek az öröklött átpolitizáltságnak a magas szintű szakmaiság, az igényes, elfogulatlan kutatómunka és a tudományos gondolkodás lehet a megfelelő és szükségszerű ellenpontja.

A szegénységgel kapcsolatos első, a szociális munka fejlődését alapvetően meghatározó kutatások Ferge Zsuzsanna irányításával indulhattak el. Szerepe volt még a szakma fejlődésében a „társadalmi beilleszkedési zavarok” (TBZ) kutatásának, ahol a központilag meghatározott kiindulópontok szerint ugyan a beilleszkedés a probléma, ám az eredmények már egy anómiás társadalom képét rajzolták ki. A szociális munka bevezetése a rendszerváltozást követően történt meg. Nem sokkal ezután, 1989-ben már azzal a teljesen lehetetlen küldetéssel terhelték meg, hogy a rendszerváltozás ártalmas társadalmi hatásait kivédje elérhető eszközök, azaz erős intézményrendszer, megfelelően képzett és megfelelő számú szakember nélkül, illetve megfelelő mélységű, kiterjedésű megalapozó, és az intervenciókat rutinszerűen értékelő kutatómunka nélkül.

A szociális munkások szervezett képzése a rendszerváltozás környékén kezdődött meg, Flexner klasszikus kérdésének hazai interpretációjában számba vehető lényege, hogy a szakmai tevékenység alapja valamilyen, az attitűdöket meghatározó értékrend vagy ideológia, nem pedig a tudomány. Akár jogos a kritika, akár csak a szakterületet nem ismerő külső szemlélő számára tűnik jogosnak, következményei nagyon is valóságosak. Az államszocializmus éveinek tapasztalatai a kommunikatív emlékezetbe kódolódtak, és ma is meghatározzák a szociális problémák konstrukcióját, a szakterületről folytatott társadalmi diskurzust. E szerint a problémákkal való törődés, az odafigyelés és a gondoskodás az állam feladata, és senki más felelőssége, ha pedig valakiről mégsem gondoskodnak, akkor az nyilván rá is szolgált, így nem segítőre, hanem inkább hatósági ellenőrzésre van szüksége.

B. Erdős összegzésében rámutat: hazánkban rendszerszinten az utóbbi évtizedekben nem volt, és markánsan ma sincs jelen az a fajta, az esetekkel szolidaritást vállaló gondolkodásmód, ami a szakma amerikai fejlődésében éppen a kiindulópontot jelentette, és a szakmai fejlődést a társadalom oldaláról, és annak cselekvésben is megnyilvánuló akaratából kikényszerítette. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején a szociális munka új hazai hőskorában ezek a törekvések, próbálkozások a szociális munka és egyes társszakmák kialakulását ugyanakkor jelentősen elősegítették. Megjelentek fontos közösségi kezdeményezések. Ezek a valódi, nem „papíralapú”, az önkéntesség keretein belül értelmezhető szolidáris cselekvések jól jelzik, hogy a hazai társadalom egyes csoportjaiban tudatosultak a megoldatlan társadalmi kérdések, és kialakult a megfelelő problémaérzékenység. E csoportok készek önmagukhoz mérten felelősséget és kezdeményező szerepet vállalni a problémák megoldásában – de nyilvánvalóan nem vállalhatják fel egy modern, a globális gazdaságban lehetőségeihez képest erős szerepet vállalni kívánó állam szociális biztonsággal, szociális védelemmel kapcsolatos alapvető feladatait.

A szociálismunka-kutatás és a szociális munka praxis kiindulópontja mindenütt közös: a szociális probléma. A szociális probléma szociális konstrukciója döntő befolyással van arra, hogy egyáltalán mit tekintünk problémának, a problémaként definiált jelenséget megoldandónak, megoldhatóknak tartjuk-e, magát a problémakezelést pedig mely szinteken és színtereken tervezzük. A szociális munkások szociális problémákra vonatkozó konstrukciói azonban nem függetlenek a köznap, „józan észre” alapozott tudásuktól, sem a média befolyásától. A szakmai ismeretek ezekkel az adott kultúrában elfogadottnak, érvényesnek tekintett tudásokkal kerülnek valamilyen viszonyba: kiegészítik vagy átírják a „mindenki” által ismert és megerősített valóságot.

Ma a média mint hatalmi ág előretörésével és globalizálódásával a hatalmi törekvések egyik legfontosabb eszköze a manipuláció, amelynek felszínén a „csak nektek akarunk jót” hamissága munkál, eredménye pedig a gazdasági kizsákmányolás és a társadalmi kirekesztés súlyosbodása. Az embernek általában, a

segítő szakembernek pedig különösen, azért van szüksége minél pontosabb, árnyaltabb, használhatóbb tudásra, hogy a problémát meg tudja oldani, és saját határai feszegetésével képes legyen a fejlődésre. Ha nem képes a számára szükséges tudások elérésére és alkalmazására, kiszolgáltatottá válik. A manipuláció hatásaitól a szociális munkás sem tudja teljesen függetleníteni magát, hiszen ismereteinek csupán egy része tudományos tudás – és még ez sem mentes elfogultságoktól, torzításoktól. Így egyéb, hasznos és haszontalan, reflektált és reflektálatlan tudásaink forrásai, a média, a köznapi és reflektálatlan tapasztalatok, hiedelmek, ideológiák fogják befolyásolni szakmai tevékenységünket. A kritikai-reflektív gondolkodás segíti a logikai hibák, az elfogultságok, az előítéletesség és a dogmák felszámolását, a gondolkodás nyitottságának, egyszersmind kapcsolatietika-alapú értékorientáltságnak megőrzését, a hatalmi viszonyok befolyásának értékelését, a lehetőségek, az alternatívák explorációját, és a szakmai autonómia kiteljesítését.

A kritikai gondolkodás teszi lehetővé a megfigyelések, tapasztalatok, reflexiók, érvelések, viták során keletkező információk rendszerezését, elemzését, szintézisét, értékelését és alkalmazását, hogy a szakmai tevékenységeket árnyalt, körültekintő, a releváns nézőpontokat figyelembe vevő és elfogulatlan, kiegyensúlyozott gondolkodás alapozza meg. A kritikai gondolkodás ebből következően társadalmi értelemben méltányos, etikus, és a problémák megoldása terén hatékony is. Itt nem egy egyszerű készségről van szó: a kritikai gondolkodás a megismerés tartós vonása, a szociális problémák változékonysága folytán nélkülözhetetlen, élethosszig tartó tanulást támogató attitűd. Hazánkban az e téren még hiányos felkészültségek miatt „kritikai” alatt nemegyszer a pusztá szembefordulást, a nemet mondást értjük. Ez azonban, ha hiányzik mögüle a megalapozott érvelés, a másik fél szempontjait megismerő és értelmező, az érvelést átláthatóvá, követhetővé tévő kommunikáció, valamint a probléma megoldására tett életképes javaslatok, lehet bátor dolog – de inkább a magánember és nem a szakember viselkedése. A szakmai autonómia és az érdemi, erőssé-képessé tevő segítő tevékenység megvalósíthatatlan a kritikai-reflektív gondolkodásra való szisztematikus felkészítés és megfelelő nyitottság, érzékenység nélkül – ezek kialakításában a kutatásnak, mint szakmai tevékenységnek pedig döntő szerepe van. A képzés során remélhetőleg kialakuló elemzőlogikai készségeket a folyamatos kutatás, a tudás megújításának gyakorlása edzi meg, és tartja megfelelő szinten: ez az, ami a kutatást a szakember és az őket képző oktatók nélkülözhetetlen tevékenységévé teszi.

A nemzetközi irodalom konklúziója sem tér el a fent megfogalmazott, hazai tapasztalatoktól: nyilvánvalóan jogos az aggodalom, hogy a szociális munka jelenlegi állapotában nem képes arra, hogy kielégítse a közösségek által a 21. században támasztott igényeket. További veszély, hogy nemcsak maga a szociális munka nem ad megfelelő válaszokat a 21. század kihívásaira, de cserbenhagyja azokat is, akiknek leginkább szüksége lenne a támogatásra, mivel adós marad a szerepének világos meghatározásával. A szociális munkának meg kell maradnia emberi és kreatív tevékenységnek, amely felhasználja az emberi képzeletet, empátiát és elkötelezettséget ugyanúgy, mint az érveket és bizonyítékokat, s figyelembe veszi az emberi érzéseket és sebezhetőséget csakúgy, mint az emberek jogait és kötelességeit. A gyors változások és a bizonytalanság kultúrájában a szociális munkának akkor lenne oka szégyenkezni, ha a merevséget, ellenállást és stagnálást, esetleg a megbélyegzést, a hibáztatás és kirekesztést képviselné.

2. A PARDOGYI projekt általános módszertanának szakmai megalapozása

A hazai romakutatások módszertana három, kiemelkedő jelentőségű magyarországi cigány-felmérésre alapoz, amelyek Kemény István, Kertesi Gábor, Havas Gábor és Janky Béla vezetésével zajlottak 1971, 1993 és 2003- években. Bár ezek a kutatások- szemben jelen kutatással - Magyarország teljes területére, azon belül több településtípusra is kiterjedtek, számos jól használható gyakorlati tapasztalattal gazdagították a mélyszegénységben, szegregált környezetben élő, több szempontból deprivált közösségek feltérképezésének eszköztárát. Annak érdekében, hogy a kutatás eredményes, szakmai oldalról hagyománykövető és megtámasztott legyen az említett három felmérés módszertanából kiemelt, releváns technikai elemek beillesztésére került sor.

2.1. Romakutatások módszertani megalapozása

Az 1971. évi vizsgálat a cigányok anyanyelvi, társadalmi helyzetéről, továbbá etnikai megoszlásáról, a cigány családok nagyságáról, a gyermekek és az élve születések számáról, továbbá az iskolázottságról kívánt keresztmetszeti képet felvázolni. Az Állami vezetés megbízásából zajló kutatás a hatvanas évek iparosításának hatását, valamint a foglalkoztatottságot és a jövedelmi viszonyokat is vizsgálta. A kutatást Kemény István vezette.

1993-ban a rendszerváltás eredményeként bekövetkező esetleges változásokról kívántak számot adni a cigányok gazdasági és társadalmi helyzetét illetően. A kutatást Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor vezette. A 2003. évi mintavétel tervét Janky Béla, Lengyel Gabriella, Szűcs Tibor és Szűcs Zita közreműködésével Kemény István készítette. Az alkalmazott kérdőívet Kemény István készítette. A kutatás középpontjában itt is a szegregáció mértékének feltérképezése, a megélhetési és iskolázottsági mutatók megismerése, továbbá az önkormányzatiság megismerése állt.

Az 1971-es és az 1993-as kutatásban a cigány népesség 2%-a került a reprezentatív mintába, a 2003-as vizsgálatban ez az arány mindössze 1% volt, ami pontatlanabb felmérést eredményezett. Ezt a pontatlanságot tovább mélyítette az a tény, hogy a mintavétel során az akkora már nem létező iskolastatisztika helyett a 2001-es népszámlálás nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatait használták. 1165 lakásban 5408 személyt számoltak. Ha a felmérést teljesen pontosnak vesszük, akkor ez 540 800 főt jelentett volna. Mivel teljesen pontos felmérés elképzelhetetlen, ezért a szerző 5%-os, illetve 10%-os hibahatárral számolt és az ennek megfelelően módosított értékeket publikálta. Fontos szem előtt tartanunk, hogy a 2003-as felmérés alapegysége a háztartás, pontosabban a lakók közössége volt és nem az egyén. A lakóközösségekben nem mindenki volt cigány. Az összeírtak 5,9%-a nem volt az. Mivel az 1993-as felmérésben ez az arány 7%-volt, ezért arra következtettek, hogy 10 év alatt valamelyest csökkent a vegyes háztartások száma.

Mindhárom felmérésben azokat az embereket sorolták a cigányok közé, akiket a környezete annak tartott. Mivel a cigányok lakhelyéről és címéről nincs nyilvántartás, ezért csakis ezen a módon garantálható a megkérdezendő személyek kiválasztása. Kutatásunkban szintén ezt az eljárásmódot alkalmazzuk, kiegészítve a kérdezettek önbesoroláson alapuló válaszaival, így lehetővé válik a két módszer eredményeinek az összehasonlítása, továbbá az önidentifikáció és a társadalmi címkézés közötti kapcsolat vizsgálata.

Annak a kérdésnek a tisztázására, hogy kit tekintünk cigánynak, szintén a Kemény István által alkalmazott értelmezési keretet használjuk. Ennek megfelelően cigánynak mondható az a személy, akit a környezete barna bőrűnek és cigány származásúnak tart, akiről azt gondolják, hogy a szülei cigányok. Jellemzően a félcigányokat is ebbe a származáson alapuló kategóriarendszerbe sorolják. Ebben az értelemben cigánynak tekintendő az az értelmiségi is, aki tagadja cigányságát annak ellenére, hogy a környezete tudja,

hogy a szülei azok. Kivételnek minősül az, aki el tudja titkolni cigány származását, továbbá azok is, akiknek a környezete nem tudja, hogy cigányok. Ilyen kivételnek minősülnek azok a fehér bőrű cigányok is, akik el tudják titkolni származásukat.

2.2. Klasszifikációs elméleti keretrendszer

Ha a cigány népesség körében merül fel igény társadalomtudományi színvonalú kutatást végezni, akkor elkerülhetetlenül szembe kell nézni egy olyan terminológiai természetű problémával, ami kiemelt jelentőséggel bír a kutatási eredményekből származó következtetések szempontjából. Ez a veszély abban mutatkozik meg, hogy olyan megállapításokat teszünk a kutatás végeredményeként, amelyeket nem lehet kizárólagosan arra a csoportra vonatkoztatni, amire valójában igény volt. Ennek az az oka, hogy többféle értelmezési keret létezik arra vonatkozóan, hogy kit tart a kutatás cigánynak. Olyan sajátos jegyeket mutató etnikai kisebbségről beszélünk, amelynek kultúrája - bár egyedi és sajátos - objektíve már nehezen izolálható más környező szubkultúrákból. Mindez alól kivételt képez néhány kulturális elem (pl.: cigány nyelv, öltözködés, hagyományok) amelyek mindenki számára világossá teszik, hogy a cigányság nem alkot felismerhetetlen egységet a társadalom egészével szemben, ezek megléte mégsem alkalmas objektív kritériumrendszer kialakítására.

Tudományos igénnyel nem megválaszolható kérdés, hogy ki tekinthető cigánynak. Az viszont mérhető, hogy adott időben, adott helyen ki gondolja magát cigánynak, továbbá azt is, hogy a népesség egy meghatározott csoportja kiket sorol ebbe a körbe. Bármelyik módszert választjuk, lényegében csak politikai-ideológiai döntést hozunk, az etnikai csoport objektív létszámáról érdemben semmit nem lehet mondani. A klasszifikációs elméletek valójában a besorolás kereteit meghatározó szemléletmódról sokkal többet mondanak el, mint a „klasszifikáltakról”. Társadalomtudományi szempontból nagyon érdekes felvetés, hogy ki milyen szempontok mentén alakítja ki a kijelölés kritériumrendszerét, és persze az is, hogy milyen kognitív tényezők alapján nevezi magát cigánynak.

Az alábbi táblázat, öt különböző roma kutatás- létszám tekintetében nagyon eltérő eredményeit mutatja. Ezekből a különbségekből következtethetünk a klasszifikációs stratégiák pontatlanságára.

	Kemény (1993)	Háztartáspanel-vizsgálat (1992)	Sonda Ipsos (1996)	Szelényi-Treiman (1993)	KSH (1993)
Cigány	4.7 %	3.1 %	6.6 %	3.9 %	3.9 %
Nem tudja eldönteni	/	9.1 %	2.2 %	1.2 %	0.8 %
Nem cigány	95.3 %	87.8 %	91.2 %	94.9 %	95.3 %

A Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által vezetett, 1993-94 telén végzett országos reprezentatív cigány kutatás a roma lakosok teljes népességhez viszonyított arányát megközelítőleg 5% -ra becsüli. Az 1992-ben készült magyar háztartáspanel-vizsgálatban a kérdezőbiztosok a megkérdezettek (az összes mintába került 16 éven felüli személy) 3.1%-át cigánynak, 87.8%-át nem cigánynak, 9.1%-át bizonytalanak minősítették. Longitudinális kutatássorozat 1993-as és az 1994-es kérdezési hullámai kapcsán a kérdezők ítéletének biztosságát is vizsgálták. Lényegében a mindkét vizsgálatban cigánynak tekintettek kérdezettek számát viszonyították ahhoz, hogy mekkora körben ébredt legalább egy ízben gyanú a kért származásról. Meglepő eredmény született, amely szerint a bizonytalanság az esetek 63 százalékában merült fel.

A KSH-által 1993-ban végzett vizsgálatában életvitel kategóriák szerint sorolták be a háztartásokat. Itt 3.9% minősült cigány életvitelűnek, mindössze 0.8% bizonytalannak, 95.3% pedig nem cigány életvitelű közösségbe tartozónak.

Egy, a Szonda Ipsos által 1996-ban, a 15 éven felüliek körében végzett kutatás során a kérdezettek 6.6 %-át cigány származásúnak, 91.2 %-át nem cigány származásúnak és 2.2%-át bizonytalannak minősítették.

1993-ban Szelényi Iván és Donald Treiman által, egy 20-70 évesesek között végzett kutatás adatai szerint a megkérdezettek 3.9% -a cigány, 94.9% nem cigány, 1.2% bizonytalan származásúnak minősült. Ebben a kutatásban azt is vizsgálták, hogy a kérdezett cigánynak vallja-e magát, illetve, hogy az anyja, vagy az apja családjában voltak-e cigány származású egyének. A megkérdezett 18 éven felüliek mindössze 2.1 %-a vallotta magát, 2.6% vallotta apját, vagy anyját, vagy saját magát roma származásúnak. Összehasonlítva az eredményeket egyértelműen kitűnik, hogy lényegesen kisebb az önmagukat, vagy szüleiket cigánynak vallók aránya a környezet minősítésének viszonylatában.

A fent említett kutatások összehasonlításakor figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a kutatási eredmények eltérő módszertani megalapozottságúak, továbbá sokszor olyan következtetésekre vezetnek, amelyek félrevezetőek lehetnek (Pl.: becslés a cigány népesség össznépességen belüli arányára csak a 18 éven felüliekre kapott adatokból, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy a cigány népesség körében jóval magasabba a gyerekek száma). Azzal is számolnunk kell, hogy ezek a kutatások különböző céllal készültek. A Kemény-Havas-Kertesi- kutatásban a cigánynak nevezett emberek társadalmi helyzetét mérték fel olyan társadalmi közegben, ahol a magukat nem cigánynak tekintő társadalom tagjai határozottan megkülönböztetik magukat azoktól, akiket cigánynak tartanak (Havas-Kemény-Kertesi). Ebben az esetben fókuszált cél volt a roma népesség meghatározása. A Magyar Háztartás Panel, A Szelényi-Treiman-féle társadalmi rétegződés vizsgálat, valamint a Szonda Ipsos területfejlesztési kutatása már nem ezt a célt szolgálta, továbbá más módszerrel- a kérdezőbiztos részéről tette eldöntendővé a származást (Havas-Kemény-Kertesi) Figyelembe véve a rendelkezésre álló módszertani lehetőségek előnyeit és hátrányait - végső soron – a kutatónak el kell döntenie, hogy milyen logikát alkalmaz munkája során. Esetünkben ez a klasszifikáció módját is érinti. Lényegében két opció áll rendelkezésre a kutatás tárgyát képezők körének lehatárolására.

A becslési módszer bizonytalansága részben abban áll, hogy a becslést végző egyén „szerzett ismeretei” pontatlan irányba befolyásolják döntését. A Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által vezetett országos reprezentatív cigány kutatás kapcsán felmerülő egyik kritika azt emeli ki a módszer gyengeségeként, hogy a kérdezőbiztosok a helyi közigazgatási, szociális és oktatási intézmények szakemberei voltak, akik a tapasztalataik alapján hajlamosak voltak a mélyszegénységben élő embereket cigányként azonosítani. Bár sajnos a roma közösségek többségére valóban jellemző a halmozottan deprivált létállapot - a köztudat pedig a cigány kultúra részeként azonosítja a szegénységet - ez önmagában mégsem helytálló determináló tényező. Az utóbbi példa egy szempontból jól szemlélteti a módszer gyengeségeit, miszerint a kérdezőbiztos meghatározott kritériumrendszer hiányában, a köztudatból átvett, sztereotípiákon, tapasztalati úton, illetve konszenzusos- de nem hitelesíthető ismérvek (bőrszín, cigány nyelv, öltözködés, stb.) alapján végzi a besorolást.

A kutatók egy része az önminősítés módszerét tartja a leg megbízhatóbbnak. A módszer esetében azzal kell számolnunk, hogy az önmeghatározás nagymértékben függ a társadalmi előítéletek folyton változó intenzitásától. Szociálpszichológiai értelemben az önklasszifikációból származó előnyök, vagy esetleges hátrányok jelentősen befolyásolhatják a kérdezett választát. Könnyen belátható, hogy valaki nem fogja magát cigánynak nevezni, ha úgy érzi, hogy abból bármiféle hátránya származik. Ennek az ellenkezője is igaz és hasonlóképpen félrevezető az adott kutatás szempontjából.

Látható, hogy az alkalmazandó módszer nagymértékben függ a kutatás céljától és számolnunk kell azzal is, hogy a besorolást és az önmeghatározást végző esetében is kiemelkedő szerepe van az egyéni ismereti és érzelmi tényezőknek, ami nem választható el feltétlenül a romák mikro és makro társadalmi körülmények vonatkozásában értendő integrációjának mértékéről sem. Mindez az aktuális politikai és- vagy társadalmi környezet szempontjából is változó lehet. Ezt a feltételezést természetesen nem vehetjük kizárólagosnak, hiszen például a többségi társadalom által elfogadott életmód, vagy a hasonló fogyasztási szokások nem zárják ki azt, hogy valakit a környezete cigánynak tekintsen.

2.3. Klasszifikációs antropológiai nézőpontok beillesztése

„Kemény-féle” 1971-es kutatás mind létrejöttében, mind eredményeiben, mind pedig fogadtatásában reprezentálja a szociológiai cigánykutatások sajátos, ambivalens viszonyát, azok hatalmi és közéleti reflexióját a kor kérdéseire. Ez a szituáció tematizálja mindmáig a kutatási területünket, melynek figyelembevételre kiemelten szükséges a módszertan megalkotásánál.

- Hatalmi befolyásoló szempontok:

A szocialista államhatalom, mint nem demokratikus politikai rendszer, kiterjesztette kijelölő, ellenőrző funkcióját a kutatókra, a kutatásra és annak tárgyaira is. Egy szociológiai kutatás, és ez fokozottan igaz a cigány tematikára, mindig a szocialista államhatalommal való viszonyban jöhetett létre. A Kemény-féle kutatás időszakában a szocialista államhatalom viszonya a szociológiához igencsak képlékeny volt. A Kemény-féle kutatást a Minisztertanács Tanácsi Hivatala rendelte meg 1970-ben. A kutatás elvégzése után azonban annak eredményeit évekig publikációs tilalom sújtotta, maga Kemény pedig, számtalan tanítványát hátrahagyva, az emigrációt választotta. Az államszocialista politika az 1961-es párthatározatban deklarálta, mely elvek alapján kívánja meghatározni a „cigányságot”. A három fő tényező a munka, az oktatás és a lakáskérdés lett. A fentiek lényegében egy erőteljes asszimilációs politikát jelentettek, a hatalom a „cigányt” megszüntetendő szociális problémává minősítette át, amivel egyszerre szabott gátat a rasszista beszédmódnak, és vette el annak lehetőségét, hogy a „cigányság” politikai erőforrásként jelenhessen meg a szélesebb társadalmi nyilvánosságban, képviselve legyen, vagy mint önreprezentációs forma működjön. Michael Stewart felhívja a figyelmet arra, hogy legalább olyan fontos megnézni, minek ellenében tette ezt. Ahogy Stewart írja, a „cigány” átminősítése szociális problémává egyfajta esszencializált „etnikai” megközelítéssel szemben történt, amelynek a pártideológia azt a veszélyt tulajdonította, hogy konzerválja a „cigányt” mint meglévő társadalmi különbséget. A szociológiai cigánykutatások kezdetét jelentő Kemény-féle kutatás tehát a „cigány” fenti jelentéseinek irányítása alatt született. A cigányproblematikát ez a munka is szociális kérdésnek tekintette, azonban olyan szociális problémának, amelyet az állam, minden ígérete ellenére, nem oldott meg. Maga a követelmény érvényessége azonban, hogy a cigánynak mint „társadalmi rétegnek” az eltűnése kívánatos, magától értetődőnek látszott. Ahogy a 61-es párthatározat, úgy Keményék is elsősorban felszámolandó szociális problémaként kezelték a cigányságot, amivel szemben vagy alternatívaként egyfajta kulturalista, etnikai, nemzetiségi alapokon álló megközelítés áll. Mivel ez utóbbiak többnyire esszencialista módon értelmeződnek, mindig azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy konzerválják magát a szociális hátrányt és a társadalmi kirekesztődést is. Habár később Kemény tanítványai, akkori munkatársai mesterüktől eltérő irányban indultak el, és sokkal több hangsúlyt fektettek az úgynevezett „kulturális” aspektusra, alapos és magas színvonalú munkákat készítettek a 70-es, 80-as évek mindennapjainak cigány tapasztalatairól. Ez a szembenállás fedezhető fel a rendszerváltás utáni időszak talán legjelentősebb cigány tematikát érintő vitájában, amely Ladányi János szociológus és Michael Stewart kulturális antropológus között zajlott. Míg Ladányiéék az „underclass” fogalmával úgy írták le a cigányságot, mint amit teljes egészében társadalmi, strukturális pozíciója.

A hagyományos, illetve felbomlott telepen élő cigány gyerekek iskoláztatásához vezető utat sokan külön cigány iskolák, cigány osztályok szervezésében látják. E javaslatot képviselik többek között azok, akik a cigánykérdésben elsősorban nemzetiségi problémát látnak, a Magyarországon élő cigányokat egységes nemzetiséggé kívánják szervezni olyan jogkörrel, mint amilyen a román, szlovák vagy német nemzetiségnek van. E csoportokhoz egyaránt tartoznak cigányok és nem cigányok. Egy részüket a cigányság anyagi jóléte és kulturális színvonalának emelkedése egyáltalán nem is foglalkoztatja, hanem kizárólag a cigány nyelv, a cigány irodalom és művészet, a cigány kultúra érdekli őket, más részük egyforma gondokkal viseli szívén a cigányság társadalmi emelkedését és a zárt cigány etnikum kikovácsolását.

Tehát a „kulturális” és a „strukturális” egymást kizáró, jobb esetben kiegészítő, ám semmiképp sem interszekcionalitásukban működő tényezőkként jelennek meg, ahogyan az osztály és etnikai különbségtétel összefonódásai is kevésbé lesznek hangsúlyosak. A Kemény-féle kutatás eredményei éppen azért válhattak veszélyes kritikává, mert az államhatalom által kijelölt diszkurzív keretben mozogtak, ami nem olyan különös, hiszen magát a kutatást is az állam egy intézménye rendelte meg. A szociológiai cigánykutatások kezdete tehát egyrészt az államhatalom kíváncsiságából eredt, másrészt e kutatások kritikai hangjai szintén ott találtak értő fülekre.

Az asszimilációs „politika” a „cigányságot” meghaladandó, legyőzendő társadalmi entitásként tételezi, ily módon rögzítve annak stigmatizáló jelentéseit: a „civilizálatlanságot”, a „piszkosságot”, a „fejletlenséget”, az „alsóbbrendűséget”, végül, de nem utolsósorban a „szegénységet”. Az asszimilációs nyomás, mint hatalmi mechanizmus nem pusztán azzal az ígérettel tartja fenn magát, hogy a cigányság elhagyható, hanem az arra irányuló törekvéseket szinte kötelezővé teszi, a stigmatizált jelentések rögzítésével pedig a cigányság – mint tágabb értelemben vett politikai szereplő – nyilvános megjelenését ellehetetleníti.

Az államszocializmus az asszimilációt ösztönző diskurzus ígéreteit, melyek szerint a „cigányság” ledolgozható hátrány, az ún. teljes foglalkoztatottság révén némileg tartani tudta, ám a rendszerváltás után a munkahelyek tömeges megszűnésével már csak kevés realitása maradt egy a „cigányságot” minden erővel maga mögött hagyni akaró életpálya sikerességének. Habár 1990 után a cigányság tágabb értelemben vett politikai érdekképviselete a demokratikus fordulat következtében hivatalosan már nem állt tiltás alatt, ám a piacgazdasági váltás aláásta e lehetőség gazdasági alapjait, a „cigányság” vállalhatatlanságának „ténye” pedig ma is mély evidenciaként irányítja a cigány-magyar különbségtétel mindennapjait. Sőt, éppen a gazdasági átalakulások következtében, az asszimilációs nyomás új értelmet nyer.

Az asszimilációs nyomás makacs fennmaradásának feltételeit szintén az osztályalapú és etnikai különbségtétel egymást erősítő működésében találhatjuk meg. Számos kutatás hívta fel a figyelmet arra, hogy sok – főként rurális – társadalmi szinten az etnikai és osztálypozíció összefonódik, azaz: míg a cigánysághoz az alacsony státusz kapcsolódik, addig a magyarsághoz relatív középosztály-beli helyzet társul. A cigánypozícióhoz társuló alacsony társadalmi státusz (mélyszegénység) és az azzal járó stigmatizált jelentések a gazdasági átalakulások következtében erőteljesen rögzültek: a „cigányság” sok esetben az alapvető létbizonytalanságot testesíti meg a „magyar”, azaz középosztály-beli pozícióban élők számára. Tehát a „cigánysághoz” kötődő gazdasági és osztályhelyzet erősíti és újabb jelentésekkel bővíti a stigmatizációt, e pozíció „vállalhatatlansága”, sőt „veszélyessége” újra aktualizálja az asszimilációs nyomás „szükségességét”, azaz a „cigányság” elfedésére, rosszabb esetben eltüntetésére vonatkozó törekvéseket.

2.4. Roma nemzetiségű attribútum

A magyarországi roma népesség nyelvi tulajdonságait és azok változását Kemény István, mindhárom kutatásban vizsgálta. Három nagy nyelvi csoportba tartoznak a Magyarországon élő cigányok. A magyarul beszélő Romungrók, magukat magyar cigánynak, zenész cigánynak, vagy muzsikus cigánynak mondják. Az Oláh cigányok magukat romának nevezik, magyarul és cigányul beszélnek. A román, vagy Beás cigányok románul és magyarul beszélnek.

A nyelvi változások sajátosságai négy kutatási eredmény mentén vázolhatóak. Az 1893 január 31-én Magyarországon élő 280 ezer cigány harmada olyan bevándorló volt, aki 1850 után bevándorlók gyermekeként született, vagy frissen érkezett az országba. 24 százalékuk román, 38 százalékuk magyar, 30 százalékuk cigány anyanyelvű volt. A fennmaradó 8 százalék szlovák, szerb, német, horvát, rutén, vagy egyéb anyanyelvű volt. 2004-ben a magyar anyanyelvűek aránya 79,5%, a cigány anyanyelvűeké 10 százalék, a román anyanyelvűeké 4,5 százalék, a többi 6 százalék szerb, horvát, rutén, szlovák, német volt. Látható, hogy jelentős különbség van az 1893-as és a 2004-es adatok között.

Még szembetűnőbb különbségeket láthatunk az erdélyi adatokkal összehasonlítva. Az 1893-as adatok szerint Erdélyben a cigány anyanyelvűek aránya 42 százalék, a román anyanyelvűeké 39 százalék volt. A 2003-as felmérés szerint a magyar anyanyelvű cigány lakosok régebbi bevándorlók utódai voltak. A nem magyar anyanyelvűek friss bevándorlók voltak. Délszláv területről jöttek beások és oláh cigányok Baranya megyébe, ahol a magyar anyanyelvűek aránya 53 százalék volt. Szintén délről jöttek Bács-Bodrogba oláh cigányok (23 százalék), szerb cigányok (39 százalék), beások (4 százalék) és romungrók (34 százalék). Az anyanyelv szerinti megoszlás 1971-re átalakult: 79,5 százalékról 71 százalékra csökkent a magyar anyanyelvűek aránya, 10 százalékról 21,2 százalékra, a román anyanyelvűek aránya pedig 4,5 százalékról 7,6 százalékra emelkedett. A magyar anyanyelvűek létszáma 224 ezer, a cigányoké 320 ezer, az oláh cigányoké 61 ezer, a beásoké 25 ezer volt. Mintegy ötszörösére emelkedett az összlétszám, a romungróké négyeszeresére, az oláh cigányoké több, mint kilenceszeresére, a beásoké több, mint nyolcszorosára

emelkedett. Az utóbbi két emelkedést a bevándorlással magyarázzák. Horvátországból és Romániából érkeztek beások a Dél-Dunántúl területére, főként a XIX. század végén és a XX. század elején. A bevándorlási hullám még a második világháború után is tartott.

Esetünkben a román nyelvi ismeretek szerepét emelném ki, mint a tágabb értelemben vett társadalmi környezetbe való beilleszkedés és az ezzel együtt járó társadalmi javak megszerzésének egyik feltételét. Könnyen belátható, hogy aki anyanyelvi szinten beszéli az adott ország nyelvét, az sokkal könnyebben tudja érdekeit érvényesíteni, könnyebben kap munkát és a környezete is jobban elfogadja. Mivel kutatásunkban a társadalom leginkább deprivált közösségeit vizsgáljuk, ahol a társadalmi javak megszerzésének gátjai többfélék, ezek között a helyi nyelv ismeretének szerepe mégis kiemelkedő lehet a jelenlegi populáció, de főként az azt követő generáció megtartása, helyi boldogulása szempontjából. Mindezek fényében a román nyelvi ismeretek feltérképezése kutatásunk szempontjából releváns és a későbbi szakpolitikai ajánlások megalkotása szempontjából is indokolt.

2.5. Kapcsolódó kutatási keretrendszerek: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat gyakorlati referenciái

Mint a PARDOGYI projekt céljaival párhuzamosan megvalósuló, Magyarországon és a projekt által érintett régióban legnagyobb jelentőséggel bíró szakmai szervezet, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat „Jelenlét”-programja módszertanilag kiemelten irányadó. A telepi körülmények között élő roma fiatalok társadalmi felzárkóztatásának lehetőségei a különböző szegregátum típusokban meghatározóak. A projekt megvalósítása során a referenciaprogramban a projektmunkatársak eredményesen részt vettek, annak szakmai tapasztalatait a kérdőív-rendszer felépítésébe eredményesen beépítették.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat közel egy évtizede foglalkozik kirekesztett közösségek terepszemléletű támogatásával. A Tarnabodon indult tevékenység mára hálózattá nőtt. Jelenleg közel 20 helyszínen végez a szervezet telepi szociális munkát, működik jelenlét program (pl. Pécs, Monor, Tarnabod, Erk, Veszprém, Tatabánya).

A programokkal főként a mélyszegénységgel érintett, gettósodott területeken kíván a szervezet hiánypótló szolgáltatásokat nyújtani azoknak a rászorulóknak, akiknek túlnyomó többsége a nem megfelelő lakhatás mellett súlyos munkavállalási és megélhetési gondokkal, etnikai kirekesztéssel is küzd. E réteg társadalmi hátránya olyan mértékű, hogy ezen önerőből, vagy a meglévő szociális támogató rendszer segítségével képtelen felülemelkedni. Az élet, és lakáshelyzetet javító intézkedések a helyi igényekre és a közösség erejére építenek. A telepek élhetővé tétele mellett az arra kész, és képes családok mobilitása is figyelembe vételre kerül. Valamennyi telepi helyszínen olyan stratégiák kidolgozása és olyan komplex programok megvalósítása tervezett, amelyek a felmerülő szociális problémákra fókuszálnak és ad hoc lépések helyett hosszú távú, fenntartható megoldást jelentenek.

A szervezet tevékenységének alapja az aktív, állandó szociális munka a célterületen, a célcsoport lehetőségeihez mért legteljesebb bevonása a munkafolyamatokba.

A leghátrányosabb helyzetű telepek sajátosságai:

Tarnabod

Heves megye déli középső részén, a Gyöngyösi-síkon, Hevestől 16 km-re fekvő alföldi település. A település lakossága 645 fő (2015), akiknek 95%-a roma származású. Tarnabod esetében egy fiatal faluról beszélhetünk, hisz a lakosok 41%-a 18 éven aluli és ez a szám évről évre növekvő tendenciát mutat, míg a 65 év feletti a falu lakosságának mindössze 8%-át teszik ki. A településre naponta kétszer jár busz egy reggel, egy este; nincs gyógyszertár, orvos (heti 1-2 alkalommal védőnő jár a településen). A településen a legnagyobb problémát a megélhetés jelenti. A családok nehéz szociális helyzetben vannak, egy családban a gyermekek átlagos száma 6-8, ami eleve megnehezíti a boldogulást, így a lakosság jó része támaszkodik a szociális ellátórendszerre.

A településen és környékén jelen van a prostitúció, illetve az uzorások tevékenysége; egyéb bűncselekmények színhelye potenciális. A településre naponta kétszer jár busz egy reggel, egy este; nincs gyógyszertár, orvos (heti 1-2 alkalommal védőnő jár a településen).

A településen a legnagyobb problémát a megélhetés jelenti. A családok nehéz szociális helyzetben vannak, egy családban a gyermekek átlagos száma 6-8, ami eleve megnehezíti a boldogulást, így a lakosság jó része támaszkodik a szociális ellátórendszerre.

Az MMSZ 2006-ban létrehozott egy Elektronikai bontóüzemet, ahol körülbelül 30 főt tudnak foglalkoztatni.

Mip Tanti Játszóház: 2007-ben a falu főterén álló bezárt kocsmát játszóházzá - alternatív napközbeni ellátássá - alakították. Nevét a Befogadó falu programot támogató holland Wilhelmina Johanna Van Wetten-Rensen asszonyról kapta. Itt folyik a helyi iskolások étkeztetése és délutáni szabadidős fejlesztése. Később a Játszóház továbbfejlesztésével a közösségi tér 2009-ben Ifjúsági Információs Ponttá majd 2010-ben Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodává vált.

Máltai Óvoda és Általános Iskola: 2011-től a Magyar Máltai Szeretetszolgálat átvette az önkormányzattól a helyi oktatási intézményeket. Ez az egyetlen általános iskola és óvoda Magyarországon, amit a Szeretetszolgálat működtet. Az épülő közösséghez tartozás élménye, amelybe az ott élők erősen kapaszkodnak. Egyéni és közösségi érdekek! Érték és normarendszer kiépítése: az újonnan érkezőknek meg kell felelni a közösség szabályainak, különben nem fogadják be őket. Nyitás a bizalom kialakulása, ami a beilleszkedés fontos kulcskérdése lehet.

Mésztelep

Komárom-Esztergom megyében, a megyeszékhely, Tatabánya peremterületén a városközponttól mintegy 6 kilométerre helyezkedik el Mésztelep, amely a Dunántúl legnagyobb szegregátuma. 2011-es adatok alapján 1037 fő lakott Mésztelepen (nem hivatalos adatok alapján ez a szám mára már elérte a 1500 főt) a roma származásúak aránya 90%.

A telep népessége rendkívül fiatalnak mondható. A 18 év alattiak arány 50% körüli, míg a 65 év felettiak mindössze 5,3 %-át teszik ki a szegregátum lakosságának. A lakosok 40%-a 8 évfolyamnál alacsonyabb végzettségű, a foglalkoztatási ráta pedig mindössze 24,4%, akiknek jelentős része közfoglalkoztatottként dolgozik a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, illetve más helyi szervezeteknél.

A nyílt munkaerőpiacon körülbelül 40-50 fő talál magának hosszabb-rövidebb ideig állást, míg a tavasztól, őszig tartó időszakban ennek körülbelül kétszerese – főként férfiak – vállal alkalmi munkákat. A legfőbb problémákat a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségűek magas aránya, a nagytömegű hátrányos helyzetű népesség és a nem megfelelő minőségű lakhatási körülmények jelentik.

A telepen található hatajtós sorházszerű egységekben elhelyezkedő 36 m²-es lakások többségében rendkívül rossz állapotban vannak. Az illemhelyiségek, 3-3, az épület két végében találhatóak, egy-egy lakáson belül 1, illetve 2 szobát találunk, valamint konyhát és kamrát. Az épületekben nincs fűtés, így a nedves falak magas arányú asztmás megbetegedést okozott a gyermekek között; 100 lakásra 125 szoba jut, a 100 szobára jutó lakosok száma 269 fő. A lakott lakások 99%-ban önkormányzati tulajdonban vannak. Csatornarendszer bár van kiépítve, de a házak nincsenek rá kötve. Víznyerési lehetőségről az utcai kutak gondoskodnak, kiépített fűtés rendszer hiányában a legtöbben fatüzelésű kályhával fűtenek.

A szegénység jövedelmi, szociális, kulturális, s egyéb járulékos nehézségeit tapasztalják meg a telepen élő emberek, a lehetőségek körét és a döntési mozgásteret tovább korlátozzák a cigánysággal szembeni előítéletek is. A telepen előre fizetős villanyórák vannak telepítve. A lakó dönthet, hogy áramot vásárol, vagy másra költi a pénzt.

A közösségi tevékenységek pl. a környezet szemét mentesítése: közösségi ház egymásra épülő programelemek. Gyermekek-és adósságkezelési programok, sport tevékenységek támogatása (főleg foci); gombaismereti foglalkozások, túrák szervezése.

Lyukóvölgy

Lyukóvölgy Miskolc közigazgatási határán belül, a Lyukó-patak vízgyűjtő területén fekszik. A terület teljes mérete 1118 ha, mely magában foglalja a bezárt Lyukóbányát és annak környezetét, a környező erdős területeket és a beépített 526 ha beépített területet, amely magát a telepet adja. A völgyet behálózó úthálózat a fő út kivételével rendkívül rossz állapotban van, a csapadékvíz- elvezetés sok helyen megoldatlan. A házakban áramellátás van, de sem a víz-és csatornahálózat, sem a közvilágítás nincs kiépítve a telepen.

Az újonnan betelepültekre jellemző, hogy a család bővülésekor vagy ismerősök befogadásakor a meglévő ingatlant bővítik egy-egy toldalékkal vagy melléképületet tesznek lakható állapotúvá. Jelenlegi lakossága 3000-4000 fő közé tehető.

A lakosság összetétele négy fő rétegből tevődik össze: a régi lyukói tanyarendszer megmaradt tagjai, az őslakosok, akik több esetben generációkra visszamenve a völgyben gazdálkodtak; Miskolcraól létfenntartási okokból kitelepült elszegényedett népeesség; valamint a Miskolc környéki falvakból létfenntartási okokból betelepültek. A telep legfőbb problémáit várostól való távolsága, környezeti adottságai és infrastrukturális elmaradottsága adja. A városból Lyukóvölgybe egyetlen helyi járat jár, de az utak minősége miatt a fő úton közlekedik, így a völgy lakosainak legtöbbször akár kilométereket sétál naponta.

A völgy központjában helyet kapott a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által működtetett közösségi ház, amely a már említett problémákon felül próbál megoldást találni egy összetartó közösség kialakítására, mivel a népeesség legújabbán beköltözött rétegének egy része folyamatosan cserélődik. Ez a fluktuáció gátat vet a bizalom és egy egymást segítő közösség kialakulásának.

Lyukuckó Biztos Kezdet Gyerekház: 2014 áprilisában indult el a Máltai Jelenlét Program. Tanoda jellegű foglalkoztatással, gyerekház jellegű Baba-mama Klubbal és egy Ifjúsági iroda működtetésével kezdték el. Az iskolai nyári szünet adta lehetőséget kihasználva a gyerekek és fiatalok becsalogatása a házba könnyen ment, hiszen a völgyben semmiféle szolgáltatás nem érhető el, ezek hiánypótlását a Közösségi Ház hivatott betölteni.

Veszprém – Pokoli torony

A Pokoli torony néven elhíresült volt munkásszálló 10 emeletes épülete Veszprém külterületén, a ma rohamosan fejlődő ipari övezetben, a várost elkerülő körgyűrű mellett fekszik. A ma már társasházként üzemelő toronyépület több tulajdonos között oszlik meg. Többségi tulajdonos a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, de a Magyar Honvédség és vállalkozások is rendelkeznek területtel az épületen belül. A házban portaszolgálat működik, valamint a lépcsőfordulók és a ház környezete kamerarendszerrel felszerelt, ami sokat segít a rend fenntartásában.

A toronyépület lakószintjei 450 m² alapterületűek, a lakások 17, illetve 34 m²-es lakásokban, amelyek közül van saját tulajdonban lévő is, de a lakók nagy része a Magyar Máltai Szeretetszolgálatól bérlő lakását. Utóbbi lakások nyílászáró cserén átesett, felújított állapotúak; ezekben a lakásokban előre fizetéses villanymérő van, ami azonban problémát jelent, hogy a házban 4 szinten nincs központi fűtés kiépítve, így ezeken a szinteken a lakóknak maguknak kell megoldani a fűtést, legtöbbször villamos árammal működő berendezésekkel.

Jelenleg 90 háztartás van nyilvántartva 250 lakóval, akiknek nagy részét a 18 és 65 közötti korosztály teszi ki 181 fővel, a gyermekek száma sem elhanyagolható 0-18 éves korosztály száma 48 fő, míg a legidősebb korosztály (65 év feletti) száma 21 fő a lakóépületben. A városba és környékére folyamatosan települő gyáregységeknek köszönhetően jók az elhelyezkedési esélyei az aktív korú lakóknak. Sokan dolgoznak közfoglalkoztatásban, főleg a szakképzetlen, illetve idősebb munkavállalók.

A nyilvántartott háztartásokból 37 rendelkezik állandó munkajövedelemmel. Tavasztól késő őszig nő az alkalmi munkavállalás esélye, többen, főként férfiak a pénzkeresetnek ezt a formáját választják. Néhány háztartás kivételével mindenki rendelkezik valamilyen jövedelemmel (munkabér, szociális ellátás különböző formái). A problémákat a mai napig is használatban lévő közös mellékhelyiségek, a fűtésrendszer hiánya, valamint a városban meglévő és időről időre a házban is megjelenő drogfogyasztás okozza a toronyház életében.

3. a PARDOGYI Projekt speciális módszertanának szakmai megalapozása

A kutatás tárgyaként szolgáló együttműködés feltétele az állandó interakció, valamint a hosszú távú kölcsönös és tartós bizalom kiépítése, ami sok esetben kétségkívül erőfeszítéseket és állandó munkát igényel. A vizsgálat másodfokúja szerint az érintett településeken tervezett részvételi akciókutatás módszertana követi ezt a komplex viszonyrendszert, ugyanis a kedvező társadalmi változások elősegítése érdekében a kutatásban részt vevő kutatók és érintettek folyamatos és rendszeres együttműködését veszi alapul a kutatási kérdések meghatározásától az érintettek javát szolgáló akciók megvalósításáig.

Módszertani struktúra alapja: terepkutatás

A terepkutatás segítségével jól monitoringozhatóak az emberi viszonyok, társas kapcsolatok több dimenziójában (érintettek közötti társas viszonyok, érintettek és beavatkozók közötti társas viszonyok, beavatkozók közötti társas viszonyok). Az együttműködés különböző társas dimenzióinak vizsgálatával, az érintett felek interakciói mögött rejlő működési elv válhat láthatóvá, ami kulcskérdés lehet a hosszú távú stratégiák kidolgozása szempontjából.

A terepkutatás a megfigyelés egyik legkézenfekvőbb módszerének tekinthető. A terepkutatás magába foglalja a résztvevő megfigyelést, a közvetlen megfigyelést és az esettanulmányt is. A kvantitatív elemzés céljából végzett kérdőíves módszerrel szemben a terepkutatás során kvalitatív, nehezen számszerűsíthető adatokhoz jutunk. Amellett, hogy adatgyűjtési tevékenység, elméletalkotásra alkalmas technika is egyben. Ezzel a technikával a vizsgált közösségek működésének- jellemzőinek olyan dimenziója válik megismerhetővé, ami más kutatási módszerekkel nem fedhető fel.

A terepkutatás erőssége, hogy átfogó, teljes szemlélethez juthatunk vele. Ez annak köszönhető, hogy a kutatni kívánt jelenséget a lehető legközvetlenebb módon- teljességében figyelhetjük meg. Előnye továbbá, hogy megismerhetővé válnak olyan nehezen számszerűsíthető jellemzők, mint az attitűdök, vagy mint a különböző magatartásformák, amelyeket legjobban a természetes közegükben érthetünk meg. A társadalmi események időbeli alakulása is jól mérhető ezzel a módszerrel, ami a mi esetünkben hasznos lehet, például a terepen végzett beavatkozások előtti és utáni állapot felmérésére és összehasonlítására.

Tevékenységét a megfigyelő többféleképpen végezheti, szerepe szerint egészen résztvevő, megfigyelőként résztvevő, résztvevőként megfigyelő és egészen megfigyelő lehet. Esetünkben a telepeken végzett megfigyelő munkát résztvevőként megfigyelő- szerepben érdemes végezni, esetlek egészen megfigyelőként.

A résztvevőként megfigyelő kutatóként azonosítja magát, miközben állandó interakcióban van a társas cselekvés résztvevőivel. Ennek a módszernek az az előnye, hogy a kutató elég közel tud kerülni a vizsgált jelenséghez, hátránya viszont, hogy az egyértelmű kutatói tevékenységével nem kívánt irányban befolyásolhatja a megfigyelés alatt állók viselkedését.

Mintavétel a terepen

Terepkutatás során a kérdőíves kutatásoknál alkalmazott mintavételi eljárásokat nem tudjuk alkalmazni. Ennek az az oka, hogy sok esetben nem teljesen tisztázott az, hogy mi a vizsgált alapsokaság és az elemzési egység.

A kutató figyelme terepmunka közben több irányba kiterjed. Lényeges kérdés, hogy a vizsgálat végeztével mire vonatkoztatva kívánunk következtetést levonni. Ezt a kérdést azért nehéz megválaszolni, mert a terepmunka közben változhatnak az ez irányú elképzeléseink. A kutató próbál mindent megfigyelni, tehát ebből a szempontból nem történik valódi mintavétel. Természetesen nem lehet mindent megfigyelni –

sokszor csak az események töredékét, ami mintaként szolgál a kutató számára. Ritkán van rá lehetőség, hogy a megfigyelések közül mintát vegyünk.

Négy jól alkalmazható mintavételi eljárás áll a rendelkezésünkre: kvótás mintavétel, hólabda-módszer, deviáns esetek módszere, továbbá az intuitív mintavétel. A kutatásunk körülményeit figyelembe véve a hólabda módszer, vagy az intuitív mintaválasztás alkalmazható a legjobb hatékonysággal. Az intuitív, vagy célzatos mintavétel során egy előre átgondolt koncepció szerint válogatjuk a mintába kerülőket. A kiválasztás során az a vezérelv, hogy olyan személyeket válogassunk be, akik a vizsgálat tárgyát képező problémát a lehető legjobban reprezentálják.

A mintavétel tervezésekor át kell gondolnunk, hogy a hozzáférhető környezeti kontextus megfelelő mértékben- színvonalon képes-e reprezentálni az általunk vizsgált jelenségeknek azt a körét, amelyet a kutatásunk tárgyának választottunk. Ennek fényében a vizsgált populációra vonatkozó reprezentativitás kérdése a mintába kerülő személyek megválasztása kapcsán kulcskérdésnek minősül.

Interszubjektivitás- és introspekció-vizsgálat

A megfigyeléseink során elméleteket alkotunk és értékelünk is egyben. A megfigyelték társadalomtudományi értelemben vett értelmét igyekszünk meghatározni. A terepkutatásra jellemző rugalmasság az adatgyűjtés és elemzés közötti kölcsönhatásból eredeztethető és más kutatási módszerekhez képest egyedivé teszi. Miután megfogalmazódik az elméletünk, fent áll a veszélye annak, hogy a további megfigyeléseink csak annak igazolására korlátozódnak, így szűk látókörűségünk csapdájába eshetünk, ami abban nyilvánul meg, hogy csak az elméletünket alátámasztó jelenségeket vesszük észre.

Több technika is létezik a fent említett probléma kiküszöbölésére, enyhítésére. Ilyen lehet például a megfigyelői tevékenység kvantitatív módszerekkel történő kiegészítése. Segítségünkre lehet továbbá az interszubjektivitás, mint norma. Amikor következtetéseink finomításához érkezünk, másokat is bevonunk a kutatásba, hogy ők is végezzék el a megfigyelést. Mindezek mellett már önmagában az is segít, hogy tudatában vagyunk ennek a veszélynek. Az introspekció, mint a saját gondolatok és érzések vizsgálata, a megfigyelt dolgok megértésének eszközeként használható. A társadalmi életet megfigyelve mások helyzetébe képzelhetjük magunkat, és átgondolhatjuk, hogy azok között a körülmények között az, akinek a szerepébe képeltük magunkat hogyan cselekedett volna, illetve mit érzett volna.

Terepkutatás

Az érintett településeken tervezett részvételi akciókutatás módszertana követi ezt a viszonyrendszert, ugyanis a kedvező társadalmi változások elősegítése érdekében a kutatásban részt vevő kutatók és érintettek folyamatos és rendszeres együttműködését veszi alapul a kutatási kérdések meghatározásától az érintettek javát szolgáló akciók megvalósításáig.

A szakpolitikai ajánlások kidolgozása érdekében a meghatározott mélyinterjú és kérdőíves eljárások mellett egy ilyen szociális környezet kiválóan alkalmas arra, hogy a terepkutatás módszertanát felhasználva - megfigyelőként résztvevő kutatói szerepben - további adatgyűjtést végezzünk, ezáltal mélyítve-kiegészítve a közkezdveltebb kutatási módszerek által megszerezhető ismereteket.

A terepkutatás segítségével jól monitorozhatóak a társas kapcsolatok egyes dimenziói (érintettek közötti társas viszonyok, érintettek és beavatkozók közötti társas viszonyok, beavatkozók közötti társas viszonyok). Az együttműködés különböző társas dimenzióinak vizsgálatával az érintett felek interakciói mögött rejlő működési elv válhat láthatóvá, ami kulcskérdés lehet a hosszú távú stratégiák kidolgozása szempontjából.

A terepkutatás módszertana

A terepkutatás a megfigyelés egyik legkézenfekvőbb módszerének tekinthető. A terepkutatás magába foglalja a résztvevő megfigyelést, a közvetlen megfigyelést és az esettanulmányt is. A kvantitatív elemzés céljából végzett kérdőíves módszerrel szemben a terepkutatás során kvalitatív, nehezen számszerűsíthető adatokhoz jutunk. Amellett, hogy adatgyűjtési tevékenység, elméletalkotásra alkalmas technika is egyben. Ezzel a technikával a vizsgált közösségek működésének- jellemzőinek olyan dimenziója válik megismerhetővé, ami más kutatási módszerekkel nem fedhető fel.

A terepkutatás erőssége, hogy átfogó, teljes szemlélethez juthatunk vele. Ez annak köszönhető, hogy a kutatni kívánt jelenséget a lehető legközvetlenebb módon- teljességében figyelhetjük meg. Előnye továbbá, hogy megismerhetővé válnak olyan nehezen számszerűsíthető jellemzők, mint az attitűdök, vagy mint a különböző magatartásformák, amelyeket legjobban a természetes közegükben érthetünk meg. A társadalmi események időbeli alakulása is jól mérhető ezzel a módszerrel, ami a mi esetünkben hasznos lehet, például a terepen végzett beavatkozások előtti és utáni állapot felmérésére és összehasonlítására.

Tevékenységét a megfigyelő többféleképpen végezheti, szerepe szerint egészen résztvevő, megfigyelőként résztvevő, résztvevőként megfigyelő és egészen megfigyelő lehet. Esetünkben a telepeken végzett megfigyelő munkát résztvevőként megfigyelő- szerepben érdemes végezni, esetek egészen megfigyelőként.

A résztvevőként megfigyelő kutatóként azonosítja magát, miközben állandó interakcióban van a társas cselekvés résztvevőivel. Ennek a módszernek az az előnye, hogy a kutató elég közel tud kerülni a vizsgált jelenséghez, hátránya viszont, hogy az egyértelmű kutatói tevékenységével nem kívánt irányban befolyásolhatja a megfigyelés alatt állók viselkedését.

Előkészületek a terepre

Az első lépés, hogy minél több ismeretet gyűjtsünk a vizsgált társadalmi jelenségről, illetve a megfigyelés alatt álló közösségről- másodlagos információforrásokból, például könyvtári kutatómunkával. Ezt követően célszerű felvenni a kapcsolatot egy adatközlővel. Adatközlő alatt olyan személyt értünk, aki már végzett kutatásokat az általunk vizsgált jelenség kapcsán, így releváns és hasznos információkkal tud szolgálni a munkánkhoz. Olyan személy is lehet, aki tagja a vizsgált csoportnak, így első kézből tud tájékoztatást nyújtani. Az utóbbi esetben ügyelni kell arra, hogy az informátor ne befolyásolja a kutatást, a tervezett szempontokat ne szűkítse le.

Az adatközlőktől szerzett információkat óvatosan kell kezelnünk, hiszen a szélesebb körű ismereteik a saját tapasztalataikkal keveredve tévútra vezethetnek bennünket. Ennek kiküszöbölésére úgy tudunk felkészülni, hogy előzetesen ismereteket gyűjtünk a vizsgálat tárgyát képező csoportról, illetve a csoportra jellemző érték és normarendszer kontextusáról.

Résztvevő megfigyelőként az arra vonatkozó módszertani szabályok szerint kell felvennünk a kapcsolatot a vizsgálat tárgyát képező emberekkel. Mivel ebben a szerepben kutatóként azonosítjuk magunkat, ezért szükségszerű valamilyen együttműködésen alapuló kapcsolatot kialakítanunk. Formális csoportok esetében célszerű a csoport vezetőjét megkeresnünk, de olyan embert is választhatunk, aki korábban már vizsgálta az adott közösséget. Ha ilyen emberek által ismertetjük meg magunkat, akkor könnyebben elnyerhetjük az adott közösség bizalmát.

Amennyiben közvetlen kapcsolatba lépünk a csoporttal, akkor tájékoztatnunk kell őket a kutatás céljáról. Ez azzal a veszéllyel járhat, hogy a kutatást érintő teljes tájékozottság eredményeként már nem lesznek hajlandók részt venni annak megvalósításában. Az érem másik oldala az, hogy csak annyi információt közlünk, amennyi a megítélésünk szerint feltétlenül muszáj. Ebben az esetben viszont megtéveszthetjük a vizsgált közösséget. Döntésünket a kutatás célja, a vizsgálandó dolog természete, a választott megfigyelési forma és sok más hasonló tényező határozza meg.

Mintavétel a terepen

Terepkutatás során a kérdőíves kutatásoknál alkalmazott mintavételi eljárásokat nem tudjuk alkalmazni. Ennek az az oka, hogy sok esetben nem teljesen tisztázott az, hogy mi a vizsgált alapsokaság és az elemzési egység.

A kutató figyelme terepmunka közben több irányba kiterjed. Lényeges kérdés, hogy a vizsgálat végeztével mire vonatkoztatva kívánunk következtetést levonni. Ezt a kérdést azért nehéz megválaszolni, mert a terepmunka közben változhatnak az ez irányú elképzeléseink. A kutató próbál mindent megfigyelni, tehát ebből a szempontból nem történik valódi mintavétel. Természetesen nem lehet mindent megfigyelni – sokszor csak az események töredékét, ami mintaként szolgál a kutató számára. Ritkán van rá lehetőség, hogy a megfigyelések közül mintát vegyünk.

Négy jól alkalmazható mintavételi eljárás áll a rendelkezésünkre: kvótás mintavétel, hólabda-módszer, deviáns esetek módszere, továbbá az intuitív mintavétel. A kutatásunk körülményeit figyelembe véve a hólabda módszer, vagy az intuitív mintaválasztás alkalmazható a legjobb hatékonysággal. Az intuitív vagy célzatos mintavétel során egy előre átgondolt koncepció szerint válogatjuk a mintába kerülőket. A kiválasztás során az a vezérelv, hogy olyan személyeket válogassunk be, akik a vizsgálat tárgyát képező problémát a lehető legjobban reprezentálják.

A mintavétel tervezésekor át kell gondolnunk, hogy a hozzáférhető környezeti kontextus megfelelő mértékben- színvonalon képes-e reprezentálni az általunk vizsgált jelenségeknek azt a körét, amelyet a kutatásunk tárgyának választottunk. Ennek fényében a vizsgált populációra vonatkozó reprezentativitás kérdése a mintába kerülő személyek megválasztása kapcsán kulcskérdésnek minősül.

A kérdezés módja

A terepkutatás lényegében a vizsgálat helyszínén történő megfigyelőmunkát jelenti. Lényeges, hogy például egy adott esemény vizsgálata során tisztában legyünk az esemény okával ellenkező esetben figyelmen kívül hagyhatunk számunkra nagy információtartalommal bíró történéseket. Az ilyen problémák elkerülése érdekében szerezzünk információkat az eseményben résztvevőktől.

A kérdőíves kutatásban alkalmazott strukturált adatfelvételi módszerek a terepkutatásban nem alkalmazhatók, itt strukturálatlan interjúkkal dolgozhatunk. A strukturálatlan interjú egy olyan interakció a kérdező és a kérdezett között, ahol a kérdező tisztában van azzal, hogy mit szeretne kérdezni az interjúalanyoktól, azonban kérdéseit nem feltétlenül pontos sorrendben teszi fel, továbbá a kérdések megfogalmazása sem kötött. A cél az, hogy a módszertani értelemben vett kötetlenséget kihasználva minél jobb minőségű információhoz jussunk. Itt a kérdező óvatosan irányítja a beszélgetést, miközben követi azt a témát, amely számára információértékkel bírhat. Az interjú során főként a kérdezett beszél.

A kérdések megfogalmazásakor ügyelnünk kell arra, hogy ne befolyásoljuk a kérdezettet, ugyanis a nem megfelelő módon feltett kérdéssel könnyen arra készíthetjük, hogy olyan irányba módosítsa válaszait, amellyel előnyösebb színben tűnhet fel.

A kérdéseinket érdemes a terephez alkalmazkodó formában elkészíteni még abban az esetben is, ha konkrét kérdéseink vannak, hiszen a technika erőssége pont a rugalmasságában áll. Lényegében már a bevezető kérdésekre kapott válaszok befolyásolják az interjú további irányát. A kérdésekre adott válaszok értelmezése- a kutatásunk szempontjából releváns információérték kiszűrése után úgy tegyük fel a következő kérdést, hogy a már megszerzett ismeretekben mélyebbre ássunk. A cél az, hogy a kutatás szempontjából minél fókuszáltabb irányba vezessük a beszélgetést. A kérdező inkább érdeklődnek mutakozzon, mint érdekesnek.

A megfigyelések dokumentálása

A megfigyeléseinket minél hamarabb fel kell jegyezni, ha lehetőség nyílik rá, akkor már a megfigyelés alatt. Ha erre nincs lehetőség, akkor a beszélgetés végeztével, amint lehetőség nyílik erre. A jegyzet tartalmazza a megfigyelést és annak értelmezését is. A megfigyeltet tárgyilagos leírása és a megfigyelés értelmezése, egymástól elkülönítve kerüljön feljegyzésre.

Természetesen lehetetlen mindent megfigyelni, de törekedni kell rá, hogy minél több hasznos információhoz jussunk. A leglényegesebb információk begyűjtésére már előre felkészülünk, de sok mindenre a terepen fogunk felfigyelni.

Nagyon fontos, hogy az előkészületeink során konkretizált szempontok - stratégiák ne korlátozzák nyitottságunkat a későbbi terepmunkánk során váratlanul érkező információk befogadásában. Vázlatosan jegyezzük fel az eseményeket, majd amint lehetőségünk nyílik rá, emlékezetből, részletesen fejtsük ki a vázlat elemeit. Ügyeljünk arra, hogy a terepen úgy jegyzeteljünk, hogy az ne legyen feltűnő, hiszen az befolyásolhatja a környezetünket.

A kapott adatok feldolgozása

A terepmunka végeztével minél hamarabb át kell írni jegyzeteinket. A vázlatok segítenek abban, hogy emlékezzünk a részletekre. A megfigyelések nagyjából teljes jegyzőkönyve összeáll a jegyzeteinkből. Fontos, hogy a jegyzeteken fel legyen tüntetve azok keletkezésének pontos időpontja. Ez abban segíthet minket, hogy visszamenőleg felidézhesük az események pontos menetét. A jegyzeteinket szortírozni kell, ami már az adatok elemzéséhez tartozó tevékenységnek minősül. Ez a munkafolyamat lényegében a kutatásunk szempontjából fontos tényezők-fő irányvonalak szerinti rendszerezését foglalja magába. A munkánk során elemzési dossziékat hozunk létre, amelyek folyamatosan bővíülhetnek a kutatás előrehaladtával, vagy átcsoportosulhatnak egy új szempont alapján.

Adatelemzés

A terepkutatás során a megfigyelés és az elemzés nem válik el határozottan egymástól. Az induktív logika kerül előtérbe. A megfigyeltékben hasonlóságokat és különbségeket keresünk. Az általunk tanulmányozott jelenségekre jellemző interakció és eseményfajtákat után kutatunk. Lényegében magatartási normákat figyelünk. Olyan magatartásmintákra koncentrálunk, amelyek általánosnak, vagy éppen kevésbé jellemzőnek bizonyulnak. Amennyiben egy adott jellemzőt általánosnak találunk, a következő lépésben annak funkcióját igyekszünk felkutatni. A magyarázatunkban előfordulhatnak olyan tényezők, amelyek megléte esetén az általánosnak vélt magatartásminta talán nem érvényesül. Ennek tesztelése érdekében meg kell találnunk ezeket a körülményeket. A kutatónak mindezek mellett legalább akkora figyelemmel kell lennie a különbségekre-eltérésekre, mint az általánosra.

A magatartás olyan aspektusait is megfigyelhetjük, amely mögött nehezen mutatható ki közösségi rendező elv. Ilyen lehet például a vásárlók viselkedése egy áruházban, miközben sorban állnak a kasszánál. Ebben az esetben a vásárlók egy adott tulajdonság alapján (pl.: látszólag gazdagabbak, férfiak, nők, stb...) elkülönített csoportjának viselkedésében keresünk szabályszerűségeket-hasonlóságokat, a csoporthoz nem tartozó többi vásárló viselkedéséhez viszonyítva.

A megfigyeléseink során elméleteket alkotunk és értékelünk is egyben. A megfigyelték társadalomtudományi értelemben vett értelmét igyekszünk meghatározni. A terepkutatásra jellemző rugalmasság az adatgyűjtés és elemzés közötti kölcsönhatásból eredeztethető és más kutatási módszerekhez képest egyedivé teszi. Miután megfogalmazódik az elméletünk, fent áll a veszélye annak, hogy a további megfigyeléseink csak annak igazolására korlátozódnak, így szűk látókörűségünk csapdájába eshetünk, ami abban nyilvánul meg, hogy csak az elméletünket alátámasztó jelenségeket vesszük észre.

Több technika is létezik a fent említett probléma kiküszöbölésére, enyhítésére. Ilyen lehet például a megfigyelői tevékenység kvantitatív módszerekkel történő kiegészítése. Segítségünkre lehet továbbá az

interszubsztívítás, mint norma. Amikor következtetéseink finomításához érkezünk, másokat is bevonunk a kutatásba, hogy ők is végezzék el a megfigyelést. Mindezek mellett már önmagában az is segít, hogy tudatában vagyunk ennek a veszélynek. Az introspekió, mint a saját gondolatok és érzések vizsgálata, a megfigyelt dolgok megértésének eszközeként használható. A társadalmi életet megfigyelve mások helyzetébe képzelhetjük magunkat, és átgondolhatjuk, hogy azok között a körülmények között az, akinek a szerepébe képzeljük magunkat hogyan cselekedett volna, illetve mit érzett volna.

3.1. A kérdőíves módszer kihívásai

A PARDOGYI projekt elsődleges adatfelvétele kérdezőbiztosok segítségével valósult meg. A kérdezőbiztosok előre felkészített szakemberek, akik személyesen keresték fel a mintába került háztartásokat. Azért esett a választás erre a módszerre, mert számos előnnyel jár. A személyes kérdésés egyik nagy előnye – szemben az önkítöltős technikával – a nagyobb válaszadási hajlandóság. Egy jól megtervezett és megfelelő módon kivitelezett megkérdezőesés kérdőíves vizsgálattól akár 80-85 százalékos válaszarány is várható. Ennek többek között az az oka, hogy az emberek kevésbé hajlanak arra, hogy az ajtóban álló kérdezőbiztosot mellőzzék. A másik előnye pedig, hogy a személyes lekérdezőeskor jelentősen csökkenthető a „nem tudom”, illetve a „nincs válasz”- válaszkategóriák száma. A kutatásunk szempontjából az utóbbi válaszkategóriák nem kívánatosak és a megfelelően felkészített kérdezőbiztosok az ilyen esetekben tehetnek még egy kísérletet arra, hogy kérdezzék a számunkra nagyobb információértékkel bíró válaszkategóriát jelöljön. A kérdező jelenléte megóvhat a kérdésekkal kapcsolatban esetlegesen felmerülő félreértésektől is. Előfordulhat ugyanis, hogy a kérdező például félreérti a kérdést, így megvan a lehetőség arra, hogy a kérdezőbiztos formális specifikációkkal szigorúan kontrollált formában eligazítást adjon. A kérdezőbiztos továbbá nem csak kérdező, hanem megfigyelő szerepet is vállalhat, így olyan plusz információkat is lejegyezhet (pl.: a kérdezőtő borszíne, a lakás minősége-állapota, bizonyos vagyontárgyak megléte,), amelyekhez más adatfelvételi eljárással nem, vagy csak nehezen juthatunk hozzá.

A kérdőíves kutatásunk során azzal a feltételezéssel kell élnünk, hogy a kérdőív egyes ütemei az összes válaszadónak ugyan azt jelentik és mindegyik válasz ugyan azt jelenti, akárki is adja. Ez utóbbit szinte lehetetlen elérni, a kérdőív kérdéseit mégis úgy kell megfogalmaznunk, hogy a lehető legjobban megközelítsék ezt a célkitűzést. A kérdezőnek tovább a kérdések és válaszok átvitelét szolgáló semleges közeget kell biztosítani, hiszen a kérdezőbiztos jelenlétének nem szabad befolyásolnia azt, ahogy a válaszadó a kérdéseket észleli, illetve ahogyan válaszol rájuk. Ha az utóbb tárgyalt semlegesség megalósul, akkor a válaszadó bármelyik kérdezőnek ugyanazt fogja felelni.

Ez a semlegesség különösen a területi mintáknál fontos, hiszen egy adott földrajzi területen egy háztömb, vagy néhány szomszédos háztömb esetében minden kérdőív felvétele ugyanannak a kérdezőnek jut feladatul. Ha a kérdező bármivel befolyásolja a kapott válaszokat, akkor az így keletkező torzítás az adott terület jellegzetességének fog tűnni. A kérdező könnyen befolyásolhatja a kérdezőtő, ezért kiemelt jelentőségű a biztosok gondos felkészítése.

A kérdésés számunkra kívánatos módja bizonyos mértékben függ a vizsgált populációtól, valamint a vizsgálat témájától is. Ettől függetlenül megfogalmazhatunk olyan általános irányelveket, amelyek érvényesek a legtöbb kérdésési helyzetre-situációra.

Megjelenés-viselkedés

Általános szabály, hogy a kérdező viseljen hasonló öltözéket, mint a kérdezőtő. Egy túlóltözött kérdezőbiztos nehezebben fog tudni együttműködni egy szegényebb válaszadóval, ahogy egy szegényesen öltözött kérdezőbiztos egy gazdagabb kérdezőtővel. Az adatfelvétel rendkívül szegény körülmények között élő emberek között, valamint a velük foglalkozó szociális munkások körében fog megalósulni. Esetünkben főlősleges, a kérdezőtővel kialakítandó bizalmi viszony szempontjából pedig akár káros is lehet a kérdezőbiztosok túlóltözöttsége. Mindenképpen az egyszerű- hétköznapi viselet ajánlott.

Mivel a válaszadó személyes életébe- attitűdjeibe kívánunk bepillantani, ezért a kérdezőbiztos viselkedése legyen udvarias, a válaszadó iránti őszinte érdeklődést mutassa anélkül, hogy tevékenysége

kémkedésnek tűnjön. Felszabadultnak és barátságosnak kell mutatkoznia és kerülnie kell a tolakodó viselkedést. A jó kérdező fel tudja mérni, hogy a kéreztett milyen emberrel szeret beszélgetni, milyen emberrel érzi magát a legjobban. Mindezt két szempontból fontos. Egyrészt a kéreztetés is jobban sikerül, ha a kéreztető olyan ember, aki a kéreztett számára szimpatikus. A másik ok az, hogy a kéreztett magánjellegű információkat szolgáltat számunkra a saját idejének feláldozásával, ezért megérdemli, hogy a kutató, vagy a kéreztetőbiztos a lehető legkellemebbé élményben részesítse őt.

A kéreztető pontos ismerete

Több szempontból is gondot okoz, ha a kéreztető nem ismeri megfelelően a kéreztetővet. Ez káros a vizsgálatra és megterhelheti a kéreztettet is. A kéreztetés ilyenkor tovább tart és kínos helyzetbe kerül a kéreztető és a kéreztett is egyaránt. A kéreztetőbiztosnak időt kell szánnia a kéreztető áttanulmányozására. Nem elég 2-3 alkalommal átlapozni azt, kéreztetésről kéreztetésre haladva- figyelmesen, hangosan gyakorolva kell megismernie a kéreztetésekkel.

A kéreztető pontos követése és a válaszok pontos rögzítése

Egy kismértékű változás a kéreztetés megfogalmazásában elég lehet ahhoz, hogy valaki igen helyett nemmel válaszoljon egy adott kéreztetésre. A kéreztetőnek pontosan úgy kell feltenni a kéreztetést, ahogyan az a kéreztetőben áll, kerülni kell a saját szavakkal megfogalmazott kéreztetéseket. Mindemellett a kéreztetéseknek a természetes beszélgetésbe illeszkedő módon kell hangzania. A kéreztetővel kapcsolatban megfogalmazott specifikációk alapos ismerete is elengedhetetlen. A legtöbb kéreztetőben szerepelnek olyan kéreztetések is, amelyek nem illeszkednek jól a kéreztett helyzetéhez. Ilyen esetben a kéreztetőbiztos feladata annak eldöntése, hogy az adott helyzetben hogyan értelmezze a kéreztetést. Ekkor a specifikációk nyújthatnak eligazítást, de ezek megfelelő alkalmazása csak akkor hatékony, ha ismeri azok szerkezetét és tartalmát.

Nyitott kéreztetések esetén fontos, hogy a kéreztetőbiztos a válaszokat pontosan rögzítse, ne tömörítse a tartalmat és ne fogalmazza át az elhangzottakat.

Ha a válaszadó nem egyértelműen, vagy tagolatlanul fejezi ki magát, ezért válasza nem értelmezhető egyértelműen, a kéreztetőnek – figyelembe véve a kéreztett gesztusait vagy hangszínét – valahogy meg kell értenie a válasz lényegét. Ilyen helyzetben a válasz pontos rögzítése mellett annak értelmezését is fel kell jegyezni, annak indoklást pedig széljegyzetben fel kell tüntetni. A széljegyzetek minden olyan esetben hasznosak lehetnek, amikor a verbális anyagból nem világos plusz információk rögzítése indokolt (Ilyen információ lehet például a válaszadóra vonatkozó valamilyen érzelmi állapot). A széljegyzet funkcióját tekintve csak kiegészítő szerepet lát el, a verbális anyagot minden esetben szó szerint kell rögzíteni.

Pontosító kéreztetések

Bizonyos esetekben a válaszadótól nem helyénvaló válaszokat kapunk. Például, ha a kéreztetőben attitűdre vonatkozó kéreztetés is szerepel, ahol a válaszlehetőségek között a „határozottan egyetért”, „némileg egyetért”, „némileg nem ért egyet”, „határozottan nem ért egyet” - választható kategóriák szerepelnek és ennek ellenére a kéreztett azt válaszolja, hogy „szerintem ez igaz”, akkor ebben az esetben a kéreztetőnek azt kell mondania: „Mit mondana inkább: hogy erősen egyetért, vagy némileg egyetért?”. Szükség esetén el lehet magyarázni a kéreztettnek, hogy a Megadott kategóriák közül kell választani. Ha a válaszadó nem áll el a választától, akkor az elhangzottakat szó szerint fel kell jegyezni.

Nyitott kéreztetések esetén gyakrabban van szükség pontosító kéreztetésekre. A kéreztett sokszor túl tömören válaszol, nem fejt ki véleményét a kívánt módon. Bár elképzelhető, hogy nem tudja jobban részletezni mondanivalóját, ennek ellenére meg kell próbálnunk szabatosabb válaszra készíteni. Ilyen esetben sokszor az is elég, ha csendben maradunk. Ezt a nyugalmi helyzetet maga a kéreztett oldhatja fel további megjegyzésekkel. Alkalmazhatunk különböző szóbeli fordulatokat a válasz kicsalogatására, például „hogyan van ez?”, vagy „Milyen értelemben?”, esetleg „még valami?”. Ehhez hasonló megoldásokra sokszor az elemezhető válasz megszerzése érdekében van szükség. Ügyelni kell azonban, hogy a pontosító kéreztetések minden esetben teljesen semlegesek legyenek, ne legyenek sugalmazó jellegűek. Ha úgy ítéljük meg, hogy bizonyos kéreztetéseknél szükség lehet rá, akkor az eredeti kéreztetés mellé feljegyezhetünk néhány olyan

pontosító kérdést, amelyek várhatóan a segítségünkre lehetnek. Ez több szempontból is hasznos lehet. Egyrészt így van időnk arra, hogy átgondoljuk a kérdéseinket, végeredményben pedig mindegyik kérdezett ugyan azt a kérdést fogja kapni.

A kérdezők munkájának összehangolása

A kérdezőbiztosok munkájának összehangolása minden kérdőíves kutatásnál nélkülözhetetlen lépés. Ez lényegében a kérdezőbiztosok kiképzését, később pedig a munkájuk felügyeletét jelenti. A kérdezőket csoportosan kell képezni, hiszen az egyéni felkészítés sokkal felületesebb, ráadásul időigényesebb is. Fontos továbbá, hogy ismerjék a kutatás célját. Bár ők csak az adatfelvétel szakaszában vesznek részt, a célok ismeretének hiánya rossz hatással van a hangulatukra és a motiváltságukra egyaránt.

A kérdés módját illetően az általános eljárások és elvek ismertetése az első lépés. Ezt követően kérdésenként haladva kell megvitatni a kérdőívet. Minden kérdésnek meg kell magyarázni a célját, majd meg kell vitatni az összes felmerülő kérdést és megjegyzést. Csak azután léphetünk a következő kérdésre.

Érdeemes specifikációkat rendelni a kérdőívekhez. Ezek célja, hogy a kérdések kapcsán esetlegesen előálló problémás, vagy nem egyértelmű helyzetek megoldását elősegítsék, hiszen a legegyszerűbb kérdésekkel is adódhatnak nehézségek. A specifikációnak tehát egy jól átgondolt és jól érthető útmutatónak kell lennie, amiben minden- számunkra nem kívánatos helyzetre találunk valami hasznos segítséget. A kérdések átbeszélésekor a hozzájuk tartozó specifikációkat is tisztázni kell és minden bizonytalanságot.

3.2. Szegregátum-kutatás: módszertani specializáció, kutatás-elemzés

A mérvadó társadalmi normák vonatkozásában értelmezendő szegénység és kirekesztettség mértékének feltárására irányuló kutatás sajátos módszert alkalmaz az alapsokaság meghatározására, ami a két nagy „iskola”, a Szelényi és a Kemény-féle roma-definíció egyfajta keverékeként értelmezhető. A definíciós eljárások és a vizsgálat tárgyát képező romák (pontosabban az adott módszer szerint romának definiált személyek) életmódja, élethelyzete közötti különbségek vizsgálatához azonos rétegtípusú szempontok szerint hoztak létre egy területileg rétegzett települési mintát, majd az így mintába került településeken a kutatóintézetek határozták meg a lekérdezendő személyek számát.

A kutatásban – követve a Kemény-féle módszert –, arra kérték a többségi társadalom helyi képviselőit, hogy mondják el, hogy véleményük szerint hány roma él a településen. Ezután mentális térképet készítettek a kérdezettekkel arra vonatkozóan, hogy véleményük szerint hol, illetve milyen eloszlásban (tömbszerűen egymás mellett, vagy elszórtan) élnek a romák az adott településen. Az A kutatásban a helyi vezetőkkel készítettek interjúkat ugyan ezzel a módszertani eszközzel

A rétegzett mintavétellel kiválasztott településeken a lekérdezések véletlen sétás módszerrel valósultak meg, amelynek alapjául az előzetes interjúk és a megadott helyek szolgáltak. Minden háztartásban egy személyt kérdeztek le az úgynevezett születésnapos módszerrel (azt a személyt kérdezik meg a háztartásban, akinek a legközelebb van a születésnapja). A lekérdezések számát előre meghatározták, ami a 125-125 településen 2000-2005-főt jelentett, amelyből az adattisztítást követően 1965-1918 eset maradt.

A mintaválasztás során a születésnapos módszer elviekben véletlen mintát generál, azonban az adott körülmények miatt sok esetben mégsem érvényesül a véletlenszerűség. Ennek az az oka, hogy a kiválasztott háztartás lakói nem értik a legközelebbi születésnapos fogalmát és általában önkiválasztással döntenek arról, hogy ki fog válaszolni az adott kérdésekre. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az a személy fog válaszolni a kérdőívre, aki ajtót nyitott, vagy aki jobban ráér. Az ebből származó torzulás korrigálást igényelt, ami az összes lekérdezett háztartástag életkorának és nemének közös eloszlása mentén történő súlyozással valósult meg.

A kérdőív 7-8 különálló blokkot tartalmazott témakörönként. A legfontosabb demográfiai adatokat integrációs visszatekintéssel egészítették ki, ami a szülők iskolai végzettségét és gazdasági aktivitását

tartalmazta. A háztartás szerkezetéről a háztartásban élők rokonsági foka, iskolázottsága, aktivitása adott képet.

Az identitás-blokkban a roma identitás kérdését járta körbe. A kérdezetteket önminősítésre és a felmenő családtagok minősítésére kérték. További információkat gyűjtöttek a nyelvtudásról, a cigány kultúrához kötődő szokásokról, lakókörnyezetükről, munkahelyeikről, az általuk látogatott szórakozóhelyek etnikai megoszlásáról, valamint a vallási kötődésükről, identitásról is. A képzettségi, oktatási blokk túlmutat a szokásos befejezett legmagasabb iskolai végzettség kérdésén. Itt az elkezdett, de be nem fejezett iskolatípusok és szakmák szerint a szakképzettségekre vonatkozó kérdések is szerepeltek.

Az egészségi állapotot felmérő blokkban a szubjektív egészségi állapot megítélése mellett a hivatalos egészségkárosodásra vonatkozó minősítések is kitértek, továbbá az egészségügyi és egyéb szociális szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos kérdések is fölmerültek.

A kutatásban kiemelt szerepet kapott a megkérdezettek társadalmi kapcsolatainak feltárása, és a szélesebb körű kulturális fogyasztás is. Ezen belül a politikai szervezetekkel ápoltság mellett a barátok száma, a hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos tapasztalatok és a civil, vagy politikai szervezetekbe vetett bizalom mértékére vonatkozó kérdések is lekérdésre kerültek.

A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottak arra, hogy a megszerzett adatok változók szintjén is alkalmasak legyenek más nemzetközi, vagy hazai kutatásokkal történő összehasonlításra. Ez a törekvés főként a jövedelmi- munkaerő piaci helyzetre vonatkozó kérdéskörök esetében érvényesült. A fő és mellékállások mellett, az alkalmanként és egyéb módokon (pl. nyugdíj, transzferjövedelem) szerzett jövedelmekre is részletesen rákérdeztek. Mindezek mellett a háztartási költségvetés széles spektrumát vizsgálták.

A lakás minőségét felmérő blokkban a lakóház legfontosabb jellemzőivel, a lakás felszereltségével és minőségével kapcsolatos kérdések szerepeltek. Itt az adósságokkal, hitelekkel kapcsolatos kérdések is szerepeltek, továbbá a költözési szokásokat és a hosszú távú terveket is vizsgálták.

A kérdőív kérdezőbiztosai minősítésekkel egészült ki a kérdezettek etnikai hovatartozására és a kérdezés körülményeire vonatkozóan.

A kutatás során alkalmazott kérdőív és módszertani eljárások kiváló támaszt nyújthatnak, ugyanis nagyon hasonló társadalmi környezetben, hasonló többdimenziós felmérést kívánunk végezni, ahol szintén kiemelt szerep jut a kirekesztettségnek, továbbá a munka- és életkörülmények feltárásának. Az élethelyzetek a társadalom peremén- című tanulmány több olyan gyakorlati tapasztalatot említ, amelyet érdemes figyelembe venni.

A mi esetünkben mintának az adott számú, a többségi társadalom által roma telepekként definiált-jellemzően mélyszegénységben élők által lakott szegregátumok lakói tekinthetők. Alapsokaságnak a mélyszegénységben, szegregált körülmények között élők társadalmá vehető.

A mentális térképezés módszerét elsősorban a telepek társadalmi rétegződésének nagyvonalakban történő feltérképezésére alkalmazhatjuk, ahol informátorokként a telepeken dolgozó szociális munkásokat, a közösség lakóit és a közösségek képviselőit választhatjuk. Ezek alapján szintén két minta határozható meg. Az egyik mintát a telepek lakói adják, a másikat pedig a telepeken tevékenykedő szociális munkások, valamint „külsős” kulcsinformátorok (polgármester, vajda, helyi képviselő). A telepek közösségi működésének ilyen irányú feltárásával képet kaphatunk arról, hogy a telepeken élők és a telepeken dolgozók hogyan gondolkodnak az adott szegregátum társas környezetéről. Megtudhatjuk, hogy a szociális munkások úgy ismerik-e a telep társadalmát, ahogyan az ott élők is látják. Fény derülhet arra, hogy a telepeken töltött munka, idővel nyitottabbá teszi-e a szegregátumok közösségét az ott dolgozók irányában. Megtudhatjuk, hogy a telepeken alkalmazott gyakorlatok jellege és a társadalmi megismerhetőség között van-e összefüggés.

3.3. A módszertani mix új eleme: a Részvételi Akciókutatás

A hazai szakirodalom két nagy csoportra oszlik: elsősorban a nemzetközi akciókutatás történetének leírása, akciókutatásértelmezések, illetve olyan, konkrét esetek bemutatása, amelyet a szerzők, rendszerint maguk a kutatók akciókutatásnak minősítenek. A probléma abból fakad, hogy az előbbieket és az utóbbiakat nem feltétlenül közös halmazt mutatnak, egyes gyakorlatok sokszor elméleti síkon nem megalapozottak, elméleti természetű tanulmányok pedig sokszor alig foglalkoznak a hazai gyakorlattal.

A hazai kutatások döntő hányada a neveléstudomány területén mutat eredményeket, holott Kurt Lewin clevelandi kísérletében kisebbségi csoportok vizsgálata kapcsán mutatott rá: az akciókutatás lényege, hogy a kutatás egyben gyakorlati segítséget is képes legyen nyújtani a vizsgált területeken érintettek részére. Ezzel együtt az egyes nevelési területen releváns kutatási témák sokszor éppen alapsokaságuk elkülönítésének okán kisebbségi területeken megvalósuló sajátosságokat mutatnak, mint az az alábbi tanulmányok során sokszor vissza is köszön.

A kutatás alapját képezi a szerzők megállapítása, miszerint: az oktatáson belül mindig szorosan kapcsolódott a progresszivitáshoz. Az akciókutatások alkalmazása gyakori és megalapozott módszer olyankor, amikor az osztályban, mint körülhatárolható és saját dinamizmussal rendelkező kisközösségen belül kialakult demokratikus relációkat vizsgálunk.³ A módszertan egyik alapvető feltétele, hogy a gyerekeket is bevonják ilyenkor a kutatás folyamatába. Ezt a módszert gyakran olyan pedagógiai és tantervi reformok kifejezésével kapcsolatban alkalmazzák, amelyek a gyerek bekapcsolására törekednek saját tanulási folyamatába.

A leírt akciókutatás módszertanát jellemzi, hogy ciklikus természetű kutatási módszer, vagyis nem halad egyenesen egy kezdőponttól a konklúzióig. Akciókat feltételez és ezek újragondolását, majd az ellentmondások azonosításán alapuló új folyamat kezdődik. Alkalmos módszer a tanítás, a tanulók eredményei és nem utolsósorban a kettő közötti kapcsolat vizsgálatára. Az adatgyűjtésben az akciókutatás az oktató szerepét hangsúlyozza, ami rámutat: az egyes kisebbségi közösségekben a stakeholderek szerepének kidomborítása fontos. Az állandó problémafelvetés és gyakorlat az elmélet-gyakorlat új kapcsolatát hozza létre, amelyben kutatói attitűd mindig csak részben helyes az oktatásról, és a kutatás során bebizonyosodik, hogy folyamatosan revízióra szorul. Az akciókutatás mindig a kutató intencióira és akcióira épül, szemben a tradicionális kutatással, amely sokkal inkább a kutatás tárgyára fókuszál.

A leírásoknak láthatóan sehol nem céljuk, hogy probléma nélküli képet mutassanak be, inkább mintha új kérdéseket, akciókat és reflexiókat akarnának elindítani az olvasók körében is. A reflektív gyakorlatra rámutatva a szerzők szerint beépíthetők a társadalmi rendszerről való vélemények is.

Tapasztalataik alapján a következő tanácsokkal szolgálnak az akciókutatásokat végzők számára:

- Vedd számba pontosan a terveidet!
- Hallgass a megérzéseidre!
- Mindig a következő problémát oldd meg!
- Cserélgess a kérdéseidet!
- Változtasd a nézőpontodat!
- Találd meg mindig a második helyes választ! [Semmi sem veszélyesebb, mint egy gondolat, ha csak az az egy van!]
- „Amit írtam, most így gondolom, de nem biztos, hogy holnap is így gondolom majd.”

³ Új pedagógiai szemle 51. évf. 12. sz. 2001. december

A kutatás módszertani összegzése rámutat: a részvételi akciókutatás célszerű emberi tevékenység (action), melynek eredménye összevethető és kutatható (research) annak a célkitűzésnek a tükrében, amelynek érdekében történt meg mindaz, ami e tevékenységi folyamatban realizálódott. Az akciókutatás kiindulópontja tehát a kritikai és értékelő-önértékelő szempont, célja a tevékenység javítása, optimalizálása. Ez a jobbító szándék azonban nem parttalan, megfoghatatlan széles áradásban szóródik szét, hanem fókuszál az eredetileg kitűzött célokra. A pedagógiai gyakorlat akciókutatása tehát az adott tanulási-tanítási tevékenység célját veti össze a megvalósult eredménnyel. Ennek analógiájaként a hátrányos helyzetű közösségek belső dinamizmusa a segítői tevékenység céljának analógiájával párhuzamba hozható.

A fentieknek megfelelően a kisebbségi közösség kutatása sem a kiindulási kérdés, adatgyűjtés, elemzés, következtetés utat járja be. Azt feltételezi, hogy a felismerések és cselekedetek egy állandósuló körfolyamatban, a visszakapcsolások láncolataiban alakulnak ki, melyben mindig az hangsúlyos, amiben a részt vevő segítők helyesen járnak el, ugyanakkor állandóan szükség van a gondolatok és akciók újragondolására, korrekciójára, javítására. A folyamat vége más, mint a kutatás hagyományosabb felfogásaiban: nem az, hogy az oktatást jobban megértjük, s így az eredmények alkalmazását megkönnyítjük mások számára, hanem az ellentmondások meghatározásának állandó folyamatát jelenti, és ezzel segít etikailag védhető, újabb akciók tartalmának és helyének meghatározásában. Az akciókutatás tehát arról szól, hogy mindennapi dolgokat viszünk be a vizsgált közösség gyakorlatába, és ott kicsomagoljuk, hogy megvizsgáljuk fogalmi-logikai, személyes-szervezeti és más jelentőségüket. Az akciókutatás különleges sajátossága, hogy a folyamatot a tartalommal együtt hangsúlyozza, nem csak a folyamat kimenettartalmát mint kívánatos végeredményt.

Az akciókutatás tematizálása, szempontjai és munkaterve a résztvevő segítőtől kell, hogy eredjen. Saját maguknak kell megfogalmazniuk a kutatóandó kérdéseket, területeket, szempontokat és meghatározni a bevonandó partnerek körét is. Az együttműködési, kollaboratív minőség úgy tartható meg, ha a folyamatba olyan mechanizmusokat építünk be, amelyek ezt megkövetelik. Például szakmai csoportokkal való találkozók, konferenciák, szakmai műhelybeszélgetések, hírlevelek, melyekben a résztvevők megoszthatják tapasztalataikat másokkal.

A Havas-féle kutatás összegzéseként az akciókutatás egyrészt egyfajta műveleti technológia, azaz egy sor dolog, amit meg lehet valósítani a gyakorlatban, másrészt annak elismerése, hogy a kutatási célok megvalósulása lehet részleges, töredékes is, valamint morális és etikai állásfoglalás, mely célként ismeri el az emberi élet javítását. Ahhoz, hogy ezt állíthassuk, fel kell ismerni, hogy a tanteremben a „Mit fogok tenni?” kérdés együtt jár a „Mi történik?” és „Mit tegyek?” kérdésekkel.

A tervezés, cselekvés, megfigyelés, reflektálás ciklusai nem mindig pontos körfolyamatban jelentkeznek. A vizsgálat célterülete szerint keveredik a „merre mentem” és a „merre kell mennem”, és vannak olyan pontok, ahol egyes akciók logikája és az az idő, amikor a dolgokat át kell gondolni, meglehetősen esetleges megkülönböztetéseket hív életre. Általában azonban az akciókutatás a helyi közösség életének ritmusával összhangban halad, ugyanakkor ezeket a ritmusokat nem tekinti magától értetődőnek. olyamat eredményeképpen a számos nehézségen keresztül felismerhetjük a kommunikáció új hálózatainak építése során a „partnereinkkel”, azaz diákjainkkal, a szülőkkal, kollégákkal és a szakértőkkel való együttműködés jelentőségét és szerepét. Ennek jelentős részét a társadalmi igazságosságról alkotott képünk megvilágításának, a gyakorlat korlátai felismerésének és az elképzelések megvalósításához szükséges képességek fejlesztésének állandó folyamata kell, hogy alkossa, miközben mindhárom területet revízióra szorulónak, megváltoztathatónak kell tartani. Ebben az értelemben az akciókutatás a pedagógiai gyakorlat fejlesztése, javítása, realitásának megértése és azoknak a helyzeteknek az elemzése-feltárása is, melyekben ez a gyakorlat megtörténik.

Ahhoz, hogy az akciókutatás fenntartható legyen, számos kihívásra kell figyelni, és néhány kérdést meg kell válaszolni:

- Milyen alapvető feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy az akciókutatás beágyazódjék a helyi segítői gyakorlatba?
- Hogyan kell elkezdni az akciókutatást ahhoz, hogy időben és térben ugyanúgy működjék, mint a közösség életének más aspektusai?
- Hogyan kell az akciókutatás módszertanát a segítők élet- és munkakörülményeihez, mindennapjaihoz igazítani?
- Az akciókutatás fókusza hogyan illeszkedik legjobban a résztvevők tényleges problémáihoz (a külső szereplők érdekeivel összevetve)?
- Hogyan válik az akciókutatás lényeges elemévé annak, hogy a segítőnek meg kell értenie és értékelnie kell saját gyakorlatát? Hogyan válik ez szakmai fejlődése elengedhetetlen elemévé?
- Hogyan marad továbbra is kollaboratív az akciókutatás, hogy a résztvevők ne csak a saját kezdeményezéseikből profitálhassanak, hanem másokéiból is?

A tudomány világát igen erősen meghatározza az igazolhatóság és az ellenőrizhetőség kérdése. Az eredmények igazolhatóságát ugyanakkor gyakran összekeverik (vagy tudatosan egybemossák) a mérhetőség problematikájával. E két fogalom azonban nyilvánvalóan különbözik, hiszen méréssel, illetve a mérhetőség mint kritérium egyedüli alkalmazásával a bennünket körülvevő világ jelenségeinek csak bizonyos körét tudjuk igazolni. Ez a megállapítás a természettudományok körére is igaz. A mérésre alapozott episztemológiai megközelítések azonban a társadalomtudományok, illetve a velük érintkező tevékenységi területek folyamatainak megismerésére egyértelműen elégtelenek.

Ebből következően a részvételi akciókutatás minden, leírható és körvonalazható közösség belső dinamizmusainak vizsgálatára tudományos szempontból is alkalmazható, validált módszertannal rendelkezik. ⁴

Ha a részvétel pontos meghatározását keressük a részvételi kutatások kapcsán, a fogalom meghatározása tendenciózusan félreértéseket szül és nem segíti a tiszta viszonyok létrejöttét: egy projektben már megjelennek együttműködésen alapuló tevékenységek vagy az érintettek közötti kommunikáció, akkor már rendre ezeket is azonnal a részvételi projektekhez sorolják. Nagyon sok kutatási folyamat, amelyet bár részvételinek neveznek, inkább tükrözik a kutatók érdeklődését és prioritásait, mint a résztvevőkét.

A részvételi kutatások definíciós nehézségeit az is fokozza, hogy módszertani szempontból nem igazán beszélhetünk egységes irányzatról. Abban viszonylagos egyetértés van, hogy a részvételi megközelítést nem lehet egyszerűen a kvalitatív-kvantitatív dichotómiában elhelyezni, egyben nem a módszerrel vagy módszertani felépítéssel kapcsolatos kutatói döntések különböztetik meg a hagyományosabb megközelítésektől – a különbségeket a módszerek alkalmazásának kontextusában kereshetjük. Így elképzelhető, hogy nagyon hasonló módszereket használ egy részvételi kutatás (például interjúkat vagy kérdőíveket), mint egy részvételi elemeket nem használó vizsgálat, a két esetben azonban mégis gyökeresen eltérhet a kutatási folyamat.

A gyakorlatban a részvételi stílus nagyon különböző részvételi stratégiákban valósul meg. Egyéni jellemzőik és a részvételi kutatási folyamatban együttműködő kutatási partnerek önrendelkezése miatt nem lehetséges ezeket a stratégiákat egy egységes, összetartó módszertani megközelítéssé formálni – mint például a kvalitatív diskurzuselemzés vagy a narratív interjú módszereinek esetében. A folyamatorientáció igénye és a kutatási tárgynak megfelelő módszer választása viszont még inkább fontos, mint a kvalitatív kutatások egyéb megközelítéseiben.

⁴ <http://letoltes.drama.hu/DPM/2001-2010/2004.2.pdf>

A közös módszertani gyökerek keresése helyett az eltérő kutatási hozzáállás másfajta kutatói szemléletet tesz középpontba: a kutató a vizsgált alanyokat értékes tudással rendelkező, cselekvőképes személyekként feltételezi, akik bevonhatók a kutatással kapcsolatos döntésekbe és tevékenységekbe. Ezeknek a feltételezéseknek viszont messzemenő következményei vannak, ugyanis meghatározzák, hogy az adott kutatás milyen fogalmi és definíciós konceptualizációt használ, hogyan zajlik le a kutatás; valamint a létrehozott tudás kinek a számára hordoz érdekes kimeneteket.

Legtöbbször megjelenő jellemző a kutatásban résztvevők felhatalmazása, hogy döntéseket hozhassanak a kutatás különböző pontjain, valamint, hogy részt vehessenek a tudástermelés folyamatában. A kutatások kimenetei a „hatalom szétterítésén” alapulnak: megvalósítandó cél, hogy a résztvevők egyenlő felhatalmazással rendelkezzenek a döntésekben. Olyan példákat említhetünk, mint amikor az önkormányzatok lehetővé teszik, hogy a helyi lakosok egy terület tervezésénél közös döntéseket hozzanak a szakemberekkel.

A kutatók ilyen esetekben a részvételt mind mélyen összekötik a demokratizációval, az egyenlőség kérdésével és az intézményesült hatalmi hierarchiáktól való elmozdulással. Ebben az értelemben, akkor valósul meg a módszertani tekintetben adekvát részvétel, amikor a döntés hatalma elmozdul azokról az intézményektől vagy érintettektől, akik általában mozgatják a szálakat, a résztvevők szélesebb köre felé, akik aztán együtt hoznak döntéseket

A felhatalmazás egyben azt is kifejezi, hogy valaki rendelkezik azzal a hatalommal, döntési jogkörrel, amit átad valaki másnak. Azonban, ha hatalmat át lehet adni, akkor azt is vissza is lehet venni, valamint, ha valakit fel lehet hatalmazni, akkor meg is lehet később fosztani a kapott hatalomtól. Ezért is fontos, hogy pontosan meghatározzuk, hogy pontosan milyen típusú részvételtől, milyen szintű felhatalmazásról van pontosan szó az adott folyamat kapcsán.

Ennek egyik módja, ha valamilyen részvételi hierarchiába rendezhetőek a lehetséges bevonási módokat. Ennek a legismertebb formája nyolc szintet határoz meg a manipulációtól az állampolgári ellenőrzésig terjedően. Más szempontokat felvonultató megközelítések is egyfajta lépcsőzetességet sugallnak, egyben olyanok is fellelhetőek, melyek a felvilágosult fogyasztói, deliberatív, valamint a radikális/pluralista részvételi formák alapján aktualizálhatók.

Ezeket a részvételi szinteket több esetben általában az állampolgári részvételhez, nem pedig specifikusan a részvételi kutatási folyamattal kapcsolatban dolgozták ki. Kérdés tehát, hogy mennyire alkalmazhatóak jól azokban az esetekben, amikor nem egy jól meghatározott és körülhatárolható döntés van terítéken, hanem egy kutatási folyamat, amely a kezdeti szakasztól a végéig rengeteg döntést von maga után, valamint esetlegesen a résztvevők hosszú-távú és mély elköteleződését kívánja meg.

Az ilyen típusú lépcsőzetességi szinteket feltételező megközelítések azt az érzetet keltik, hogy az egyes projektek egyszerűen elhelyezhetőek a részvételi kontinuum valamely pontján. Viszont ezzel el is fednek számos minőségi különbséget, amikor a kutatási folyamat egészéről van szó. Ha különbséget szeretnénk tenni a különböző részvételi formák között, akkor a szerzők szerint inkább a kutatási folyamatban felmerülő döntési helyzetek pontosabb meghatározására érdemes törekedni. Ezek alapján pedig érdemes reflexivitásra és transzparenciára törekedve bemutatni, hogy a projekt időtávjának mely pontjain, mely csoportok, milyen jogokkal, milyen témákkal kapcsolatban vehetnek részt a döntésekben.

3.4. Részvételi Akciókutatás (RAK) romániai tapasztalatai

A romániai viszonyokat alapul tekintő Oana Marcu 2015-ben kelt, össz-európai roma populáció tekintetében releváns, átfogó tanulmánya alapján a RAK módszertani megalapozottsága különösen indokolt a célcsoport egészségügyi helyzetére vonatkozó szakmai kimenetek vizsgálata alapján.

A Marcu-féle módszertani összegzés kapcsán, az egészségügyi problematika fokozott megjelenése az európai roma populáció tekintetében egyértelmű következménye az egyes társadalmak egyenlőtlenség-helyzetének. A szükségét szenvedő, fiatalabb populációk vonatkozásában kimutatható a droghasználat és az alkohol kiemelt penetrációja, mely egyszerre jellemzi a roma közösségeket és egyéb, marginalizált etnikai csoportok tagjainak 90%-át. Ezzel kimutathatónak véli, hogy nem valamiféle kulturális, hanem elsősorban szabadságjog-sérelmek állhatnak az egészségügyi krízispozíciók alapjaként. Azzal együtt, hogy minden érintett célcsoportban a szegénységi küszöb alatti bevételekből élő háztartásokról beszélhetünk.

Azzal együtt, hogy az EU 28-ak mindegyikében, ahol kimutatható a roma közösség jelenléte, biztosított a nemzetiségi kisebbségi jogállás a roma etnikumúak számára, nem különb a szociális helyzetük, mint a példaként hozott, migráns háttérű, szegénységi küszöb alatt élő populációnak. Ez utóbbi kapcsán az európai államok állampolgárságával rendelkezők szegénységi helyzetének összevetésére került sor a migráns személyekből álló háztartásokéval.

A tematikában releváns kutatások kapcsán kiemelt szerepet kap a részvételi akciókutatás, összhangban az elsősorban használt kérdőíves felmérések vonatkozásában. Ezzel kapcsolatban a Kemény István által megfogalmazott módszertani megfontolása az irányba látszik igazolódni, miszerint a kérdőíves adatok feldolgozása nem teszi lehetővé a cigányság életforma csoportjainak belső megértését. Standardizált kérdőív segítségével csak kis részben vagy egyáltalában nem ismerhető meg az egyes csoportok története (jelenük magyarázatának elengedhetetlen feltétele), a csoportok tárgyi kultúrája, a szokásrendszer, amellyel a tárgyakat kezelik, a család belső szerkezete, a társadalom szervezete, az emberek egymásközi kapcsolata, a társadalmi ellenőrzés, amellyel a tradíciók megtartását biztosítják, a nevelés, amellyel azokat tovább örökítik, nem érthető meg az életformára jellemző tipikus beállítottságok, magatartások és gondolkodás módok, azok a konkrét találkozások és összeütközések, általában mindazok a tipikus helyzetek és cselekvések, amelyekben és amelyek során társadalmi kapcsolat jön létre cigányok és nem cigányok között. A cigányok legtöbb csoportjának életét elsősorban ugyanis a hiány jellemzi, a megfelelő kereset és jövedelem, a megfelelő lakhatás, a kielégítő ruházzkodás és étkezés, az egészséges ivóvíz, az iskolázottság és a nem romákkal való versenyképesség hiánya. De nemcsak hiány tapasztalható körükben, hanem pozitívumot, többletet is, amely egész életünkre szóló élmény marad: a személyes kapcsolatok melegségét, a személyiség spontaneitását, a pillanat örömeivel való élni tudást – aminek a feltárása olyan, kvalitatív bázison működő módszertani megoldások szükségességét veti fel, mint a RAK kapcsán megvalósítható tudásbővítési folyamatok.

A romániai kiinduló adatokból megközelített kutatás során alkalmazott módszertani mix a tudás előállítását a részvételi akció-kutatás (PAR) perspektívája alapján valósította meg az adatgyűjtés gyakorlati orientációját. A kutatást mindemellett egy szélesebb körű projektbe építették be, melynek átfogó célja a roma közösségeken belül feltételezett függőségi problémák kapcsán megfogalmazott megelőzési gyakorlatok hatékonyságelemzése volt. A roma populáción belül, európai kitekintéssel a Szinti Közösségeket (SRAP) is érintették, melyek vizsgálata kapcsán az EU Egészségügyi Végrehajtó Ügynöksége finanszírozta. A megvalósítandó jó gyakorlatok célkitűzése a roma fiataloknak szóló prevenciók stratégiák megfogalmazása volt hat európai országban. A projekt partnerei helyi testületek (önkormányzatok) és nem kormányzati szervezetek, civilek voltak, amelyek speciális képzettséggel rendelkező szakembereket vontak be a függőség megelőzését mérő vizsgálatba. Fontos elemét képezte a kutatásnak a romákkal folytatott szociális munka, a terepaktivitás, mely – lévén szó részvételi akciókutatásról – az adatfelvétel keretrendszerét adta egyben. Az összegzésben az Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, Szlovéniában és Bulgáriában és Romániában végzett kutatások kimenetei szerepelnek.

A kutatás egyik innovatív aspektusa volt, hogy a célcsoport véleményalkotót már eleve bevonták a kutatás tervezésének meghatározási szakaszába: a célokat az így észlelt prioritásaik alapján határozták meg. Ez a

módszertani elem motiválta, hogy az adatok rögzítői az ismereteket együttműködési folyamatok révén építsék fel a tudáskincset elkerülve ugyanakkor az intézményi, elméleti vagy tudományos prioritások nem kívánatos visszahatását a kutatási területre.

Az eredményesség tekintetében kiemelni szükséges, hogy jelen módszer alapján, a RAK révén sikerült az eredmények sorában rendszerezett módon hangot adni a marginalizált csoportoknak, kutatási folyamatnak a célcsoportokkal együtt történő felépítése segített megérteni, hogyan kell megközelíteni a droggkérdést nem megbélyegző módon. Egyben együttműködés valósult meg a szülők és a fiatalok érdeklődésének és motivációjának a bevonás révén elért módszerével, így számos további problémát is sikerült kezelni a vizsgált közösségekben.

A bevonás különböző szinteken valósult meg: ifjúsági szakemberek és az EU döntéshozói, szociális és egészségügyi szolgáltatók révén. A problémák rangsorolására és az összegyűjtésre összpontosítva javaslatok kerültek megfogalmazásra a terepmunka fázisában releváns adatgyűjtési szakaszhoz. Az érdekelt felek részvétele a kutatástervezés fázisában a folyamatorientáció fontos része, a RAK megközelítés hangsúlyozza annak szükségességét is, hogy a módszerek megfelelőek legyenek a vizsgálat alanyai számára. Egyben további kutatások részére javasolható, hogy a „részvételi tervezési folyamat” vonzó és gyümölcsöző tudást generáló lehetőségeit minden esetben építsék be a vonatkozó folyamatokba.

4. Szakmai ajánlások megfogalmazása

A megvalósult két részkutatás eredményeképpen Románia magyarul beszélő roma közösségei kapcsán szolgáltatást teljesítő, romániai magyar szociális szakemberek közül – egyenlő területi eloszlás eredményeképpen 100, a magyarországi roma közösségek kapcsán aktív, hazai szakemberek közül 114 fő töltötte ki a módszertani segédlet mellékletében csatolt kérdőívet. Ezt megelőzően 6-6 fővel szakmai mélyinterjú és a projekt megvalósításában együttműködő szervezetekben aktív szociális szakemberek bevonásával fókuszcsoport-bázisú részvételi akciókutatás-módszertanú megalapozó tudományos folyamatot szolgáltatta az adatfelvételt és az elemzést.

A szakmai ajánlások megfogalmazása az adatok összehasonlító elemzése révén válhatott valóságossá és realitássá. Összesítő szakmai ajánlasként megfogalmazható: a térség országainak szociális szakmai ellátórendszere lényegében hasonló kihívásokkal és problémákkal áll szemben, melyek megoldása a szakma részéről a mind kiszámíthatóbb központi finanszírozás és a módszertani keretek mind átláthatóbb és szakmaibb rögzítésén áll. Lényeges különbséget elsősorban a segítő szakmában dolgozók munkakörülményei, másodsorban a másodlagos célcsoport: a társadalmi leszakadástól fenyegetett, többségében roma fiatalok társadalmi státusa, problémái és szolgáltatásokhoz való hozzáférhetősége országoként némileg eltérő. Ennek megfelelően kell a szociális szakmának specifikusan fókuszálnia a célterületeire. A társadalmi státuskülönbségek és az elérhető szolgáltatások minősége egyébként szorosan követi az egyes országok gazdasági fejlettségének szintjét (GDP/PP), nagyjából az ebben megjelenő különbségek karakterezik az eltérő szolgáltatás-minőségeket.

4.1. A kutatási eredmények összegzései

A PARDOGYI projekt mindkét részkutatásában a leghátrányosabb helyzetű magyar nyelvű roma fiatalok helyzetét mértük fel, e célból olyan segítő szakmákban dolgozó szakértőket kérdezve, akik roma szegregátumokban tevékenykednek. A szakértők kutatásunkba való bevonásának feltétele az volt, hogy egyértelműen úgy ítélik meg, hogy munkavégzésük legalább egyik helyszíne romák által, vagy általuk is lakott település vagy településrész, amelyen jelentős számban élnek a mélyszegénység körülményeivel küszködő fiatalok és fiatal felnőttek.

Az alkalmazott kérdőívvel három kérdést jártunk körül, egyrészt képet alkottunk a szakértői csoport munkájáról és főbb jellemzőiről, másrészt körül jártuk a szakértőknek a tényleges célcsoport problémáival kapcsolatos általános meglátásait, majd ezt követően az általa megjelölt munkahelyen szerzett konkrét tapasztalatait rögzítettük.

Mintamegoszlások

A szakértők felkutatásához hólabda módszert alkalmaztuk, számos eltérő intézménytípus vonatkozásában sikerült a tervezett száz főt is meghaladó elemszámú kvantitatív kutatást végeznünk. Régiségük a segítő szakmában átlagosan 10,7 év. A férfiak régisége lényegesen magasabb, mint a nőké (részben amiatt, hogy nagyobb arányban vannak az idősebb korcsoportokban található).

A fiatalokat, mint klienseket érintő problémák és nehézségek a magyarországi szakértők szemével korrelál a romániai szakértői csoport tapasztalataival – a szakképzettség hiánya és ezt is megelőzően a anyagi bizonytalanság kiemelkedő jelenléte a domináns. Kismértékben a kapcsolatok hiánya és a tudatmódosító szerek használata jellemző. A nyomatékos problémák között kis súllyal szerepel, de kismértékű problémák sorában jelen van a prostitúció kérdésköre.

A külföldre költözés jelentős kihívás a romániai fiatalok szempontjából, míg a magyarországi kliensek jellemzően a közeli, nagyobb településeket választanák új életük színteréül. A magyarországi kliensek esetében enyhén nyomatékosabb a 3. országba migrálás iránti vágy a szociális szakemberek megítélése szerint. Ajánlásként a területspecifikus felzárkóztatási programok emelhetők ki.

Hátrányos helyzetű környezet

A magyarországi szakértői csoport munkakörülményeire is teljes mértékben jellemző, hogy foglalkozási csoportként maga a munkakörülmény saját jellemzőjüknek is tekinthető, egyúttal tényleges célcsoportunkat képező hátrányos helyzetű fiatalok életkörülményeinek is része. A leggyakoribb a családsegítőben és családok megsegítésében tevékeny szakember, ezt követi a civil szervezetekben aktív szakértők csoportja, ami a hazai szociális szektor kiemelt jellemzője. A foglalkoztatási formák kereteinek struktúrája lényegleg megegyezik a romániai szakemberekével: jellemzően alkalmazottként dolgoznak. Ajánlásként megfogalmazható a szociális szektor finanszírozásának feladatcentrikus megvalósítása.

A finanszírozási keretek számos esetben projekt formában valósulnak meg, ajánlott a jövőben ezek még hatékonyabb kommunikációja, a szociális szervezetek pályázási hatékonyságának emelése – és határon átnyúló programok előkészítése. A roma fiatalokat segíteni célzó, központilag támogatott programokban való részvétel tekintetében a magyar és a romániai szakemberek tapasztalata csaknem tizedszázalékra azonos. Ez jól jelzi az EU-s finanszírozású programok célrendszerének megjelenését a szociális szakemberek vonatkozásában

Gyámügyi természetű beavatkozások tekintetében szignifikánsan eltér a magyarországi és a romániai helyzet: jellemző problémának a magyarországi szakemberek 46%-a, míg a romániai szakértők 19%-a látja ezt a problémátípust. Jelenleg csaknem 50%-al több, válaszadó magyar szakember érintett gyámügyi témában, mint romániai.

Arra a kérdésre, hogy „Mennyire jellemző helyszínen az agresszív viselkedésmód?” a válaszadó szociális szakemberek közel 31,3 százaléka azt válaszolta, hogy jellemző vagy nagyon jellemző, 36,6 szerint is-is, további közel 19,6 százalék szerint inkább vagy egyáltalán nem jellemző. Ezzel a romániai helyzetképhez képest az agresszió, mint konfliktuskezelési potenciál hangsúlyosabb Magyarországon. Így ajánlásként megfogalmazható egy, a korábnál részletesebb, agresszióellenes nevelési és szakmai protokoll kidolgozása.

4.2. A fiatalok problémásokasága

A magyarországi fiatalokat érintő legjellemzőbb problémáknak: az anyagi bizonytalanság, 68,8%, szakképzettség hiánya 47,3% bizonyult a válaszadó szakemberek közlésének elemzésével. Ezek a problémák némiképp kisebb jelentőségűek a magyarországi hátrányos helyzetűek körében, mint azt a romániai válaszadóknál tapasztalhattuk. A többi probléma sokkal kisebb arányban jelenik meg: társas kapcsolatok hiányát a szociális segítők 18,8%-a, míg más problémákat összesen 8 százalékuk említett, Más jellegű problémák leginkább itt is: az alkohol, cigaretta, családon belüli erőszak köré csoportosultak, említhetők még a neveléssel, iskolai beilleszkedéssel kapcsolatos gondok.

Kiemelkedően jelentős eltérés tapasztalható a kábítószer-fogyasztás jelenlétének romániai és magyarországi érzékelése között: a romániai szakemberek szerint 47%-ban egyáltalán nem jellemző, míg Magyarországon ez mindössze 2,7%, itt a jellemző érték került megadásra 31%-al, ami a romániai kollégák esetében mindössze 7%. Ajánlásként a problémával kapcsolatban megfogalmazható a szerhasználatlalt kapcsolatos, szorosabb szakmai nyomonkövetés, jelentős forrásbővítés a problémakört kutató és aktív ellátó rendszerek finanszírozása kapcsán.

A vizsgált terepeken az esetek mintegy közel 43 százalékában találták a kábítószer-használatot jellemzőnek vagy nagyon jellemzőnek, az esetek közel felében egyáltalán nem jellemző. A szakemberek 66%-ban a szerint a kábítószer-használatban érintettek az egyedülálló fiatalok, és a romániai értéknél 9%-al több, 22,3 százalékuk említette a sokgyermekes családokat, más kategóriák említése ennél ritkább.

A prostitúciót 23 százalékban említették, mint előforduló jellemző problémát, az mintegy 6,3 százalékában inkább vagy egyáltalán nem jellemző, ezzel lényegesen szignifikánsabb problémaként jelentkezik a magyarországi válaszadók kapcsán, mint a romániaiaknál, ahol 8%-al kevesebb említést rögzítettünk. A szakemberek többsége szerint itt is a fiatal korúak és a fiatal felnőttek körében figyelhető meg. Az uzsorakölcsönt 30 százalékuk említette, mint jellemző vagy nagyon jellemző problémát, ezzel a romániai válaszokhoz hasonló eredményt kaptunk.

Az egészségügyi szolgáltatások kapcsán elmondható, hogy a szociális szakemberek szerint házi orvos 94% szerint naponta hozzáférhető, kórházi szolgáltatás is akár naponta igénybe vehető 83%-uk részére, mindössze több mint egynegyedük számára ez ritkábban, vagy nem áll rendelkezésre. A szociális szakemberek szerint a terepek mindössze 17 százalékán a koraszülés jellemző, valamilyen fogyatékoság nagyobb előfordulását a terepek 28%-a esetében említették a szakemberek, a konkrét esetek itt is szóródnak. Ezzel együtt a magyarországi intézményi háttér a szolgáltatások kapcsán szignifikánsan jobb és elérhetőbb, mint a romániai válaszadók kapcsán 10-20%-al jobb elérhetőségeket rögzített a kutatás.

A másodlagos célcsoport kapcsán felvetődött problémák összefüggésben a különböző problémák előfordulása a romániai vizsgálathoz hasonlóan a szakképzettség, iskolai végzettség hiányának dominanciáját mutatta 47%-al, ez alacsonyabb a romániai válaszadók 61%-ánál. Közel 70 százalékban jellemző vagy nagyon jellemző a szociális segítők szerint az iskolai kimaradás, a munkanélküliséggel együtt nagyságrendileg a határon túli képhez hasonló helyzetet mutat.

A romániai roma telepek lakóinak hátrányos származásuk miatti megkülönböztetése a szociális segítők 17%-a szerint nagyon jellemző, 28%-a szerint pedig általában jellemző, ez a magyar válaszok szerint 8% és 31%, ami a maga módján hasonló mintázatot ad. A magyarországi roma helyzetet is jellemzi, hogy életmódjuk szerint is nagyvonalakban ugyan ennyien látják őket hátrányosan megkülönböztetve, öltözködésük miatt kevesebben látják hátrányosan megkülönböztetettnek őket. A kulturális antidiszkriminációs felületek erősítése és ezen szempont kiemelt kezelése a szociális szakembereket érintő képzési-továbbképzési folyamatokban indokolt.

A romániai szociális szakemberek véleménye szerint a telepeken lakók mintegy 35,4 százalékban egymástól kérnek anyagi segítséget, ez a magyar viszonyok között 48,6%. A romániai célcsoport-tagok véleménye szerint közel 15 százalék a közösség egyes, tehetősebb tagjaitól (ezek lehetnek uzsorások is), egytől (20,8%) a hivatalos szervektől (önkormányzatok), kevesebb mint 10 százalékuk a szociális munkástól kér anyagi segítséget, ez a magyar viszonyokra vetítve: 10,8, 20,7 és 4,5%, ami korrelál.

A szükséges szolgáltatások elérhetősége

A kutatás záró szakaszában összetett kérdéssorral monitoroztuk, hogy a vizsgált hátrányos helyzetű közösségben milyen szolgáltatásokra van szükség, kapnak-e segítséget. A válaszokból megtudhatjuk, hogy a romániai válaszadók kapcsán szükségük van, és kapnak is segítséget 80%-ban a szociális ellátásokkal kapcsolatban, ez azonos a magyarországi válaszokkal. Hivatalos dokumentumokkal kapcsolatos tanácsadásra, 79,2% - Magyarországon 94%-an reagáltak, tanulásban segítségre 75%-ban, Mo.-n 65%-ban, egészségügyi tanácsadásra 72%-ban, Mo.-n 87%-ban, nevelési tanácsadás kapcsán 70,4%, Mo.-n 87%-ban reagáltak.

A projekt megvalósítása során mélyinterjúkat és fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat készítettünk szociális szakemberekkel. Ezek elkészítésének célja kettős volt: a kvantitatív kutatásokat megelőző interjúk révén a kérdőív összeállításához, teljesebb szakmai átláthatóság megvalósításához szükséges információk megszerzésére volt szüksége a szakértői csapatnak a projektbe bevont szakmai intézmények kiemelkedő, több évtizedes szakmai múltjának relevanciájában. A másik cél a módszertani mixben említett részvételi akciókutatás megvalósítása volt, ami csoportos interjúk elkészítésével és belső elemzésével realizálódott. A kvalitatív összegző fejezetben a tucatnyi beszélgetés több órnyi rögzített formájából – a felismerhetőség veszélyének elkerülésével – interjú-szemelvények révén végzünk összehasonlító analízist.

Irodalom

- Abu-Lughod, Lila (2006): Writing Against the Culture. In Anthropology in Theory Issue in Epistemology. Moore, Henrietta L. és Sanders, Todd (szerk.) Cornwall: Blackwell, 466–480.
- Arnstein, S. R. 1969 A ladder of citizen participation. Journal of the American Institute of planners, 35(4):216-224.
- Atkinson, Paul (1999): A narratíva és a társadalmi cselekvés reprezentációja. In Narratívák 3. Budapest: Kijárat, 121–149.
- Babbie, Earl R.: The Practice of Social Research Wadsworth Publishing Company, 1998 - 465
- Bergold, J. – Thomas, S. 2012 Participatory research methods: A methodological approach in motion. Forum: Qualitative Social Research, 37(4):191-222. On-line: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1801/3334>
- Christensen, D. R. – Hansen, L. E. – Krøgholt, I. – Stage, C. 2016 The participatory researcher: developing the concept of 'accompanying research'. Nordisk kulturpolitisk tidsskrift, 19(1):116-136.
- Clifford, James (1986): On Ethnographic Allegory. In Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography. Clifford, James és George E. Marcus (szerk.). Los Angeles: Berkeley, 98–122.
- Clifford, James (1988): On Ethnographic Authority. In Predicament of Culture. Twentieth Century Ethnography, Literature and Art. Clifford, James (szerk.). London: Harvard University Press, 21–55.
- Cornwall, A. – Jewkes, R. 1995 What is participatory research? Social science & medicine, 41(12):1667-1676.
- Dupcsik Csaba (2009): Magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris Kiadó
- Bergold, Jarg & Thomas, Stefan (2012). Participatory research methods: A methodological approach in motion. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 13(1), Art. 30, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1201302> [Date of Access: November 3, 2015].
- Bohnsack, Ralf (2008). The interpretation of pictures and the documentary method. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 9(3), Art. 26, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0803267> [Date of Access: November 3, 2015].
- Dell'Agnese, Elena & Vitale, Tommaso (2007). Roma e sinti, una galassia di minoranze senza territorio [Roma and Sinti. A galaxy of minorities without a territory]. In Gabriella Amiotti & Alessandro Rosina (Eds.), Identità ed integrazione. Passato e presente delle minoranze nell'Europa mediterranea (pp.123-145). Milano: Franco Angeli.
- European Roma Rights Centre [ERRC] (2011). ERRC submission to the joint CEDAW-CRC general recommendation. Comment on harmful practices: Child marriages among Roma, FQS <http://www.qualitative-research.net/>
- Gerhards, Jürgen – Lengfeld, Holger. European Citizenship and Social Integration in the European Union. 2015, Oxon, Routledge
- Havas Gábor (1982a): Baranya megyei teknővájó cigányok. In Cigányvizsgálatok. Andor Mihály és Hidy Péter (szerk.). Budapest: Művelődéskutató Intézet, 61–140.
- Havas Gábor (1982b): Korábbi cigány foglalkozások. In Cigányvizsgálatok. Andor Mihály és Hidy Péter (szerk.). Budapest: Művelődéskutató Intézet, 161–180.

- Havas Gábor (1982c): Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In Cigányvizsgálatok. Andor Mihály és Hidy Péter (szerk.). Budapest Művelődéskutató Intézet, 181–202.
- Harper, Douglas (2000). Reimagining visual methods: Galileo to neuromancer. In Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Eds.), *The handbook of qualitative research* (2nd ed., pp.717-733). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ivanov, Ivan (2004). Reflections on the access of Roma to health care. European Roma Rights Centre, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2067> [Date of Access: November 3, 2015].
- Király Gábor. Részvétel, mint kutatási szemlélet – Fogalmi áttekintés a részvételi kutatás témájában. 81. IV. folyam VIII. évfolyam 2017/III. szám.
- Kurt Lewin: *Action Research and Minority Problems*, 1946
- Kardos László (1982a): Toborzás. In Cigányvizsgálatok. Andor Mihály és Hidy Péter (szerk.). Budapest: Művelődéskutató Intézet, 19–38.
- Kardos László (1982b): Bontási terület. In Cigányvizsgálatok. Andor Mihály és Hidy Péter (szerk.). Budapest: Művelődéskutató Intézet, 45–60.
- Kemény István (szerk.) (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet.
- Kovai Cecília (2015): Cigány–magyar különbségtétel és a rokonság. Disszertáció, kézirat.
- Ladányi János (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Budapest: Napvilág.
- Ladányi János és Szelényi Iván (2005): Van-e értelme az underclass kategória használatának? In Szociális és etnikai konfliktusok. Tanulmányok a piacgazdasági átmenet időszakából (1987–2005). Ladányi János (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 470–476.
- Mezey Barna (1986): *Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422-1985*. Budapest: Kossuth.
- Lonnie L. Rowell, Catherine D. Bruce, Joseph M. Shosh, Margaret M. Riel ed. - *The Palgrave International Handbook of Action Research*, MacMillan, 2017 NY; 365-444.
- Milano: Egea. Commission on Social Determinants of Health [CSDH] (2008). Closing the gap in a generation: Health equity through action on the social determinants of health. Final Report of the Commission on Social Determinants of Health. Geneva, World Health Organization, http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241563703_eng.pdf?ua=1 [Date of Access: November 3, 2015]
- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II, 2014-2020
- Peirano, Mariza G. S. (1998): When Anthropology is at Home. *The Different Context of a Single Discipline*. *Annual Review Anthropology* (27): 105–128.
- Schmitt, Rudolf (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The Qualitative Report*, 10(2), 358-394, <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR10-2/schmitt.pdf> [Date of Access: November 3, 2015].
- Sigona, Nando (2006). Political participation and media representation of Roma and Sinti in Italy, <http://www.osservazione.org/dati/inc/3/doc/442.pdf> [Date of Access: November 3, 2015].
- Sinti and Roma Addiction Prevention [SRAP] (2013b). Health, prevention of addictions and Roma youth in Europe. A handbook and actions for practice, <http://srap-project.eu/files/2013/09/SRAPWP6-Handbook-EN-final.pdf> [Date of Access: November 3, 2015].

- Simon Éva (2000): A cigánykérdés jogi szabályozása Magyarországon, IV. rész: 1961–1979. *Amaro Drom* 10(1): 6–8.
- Szalai Júlia (2007): Nincs két ország. Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért a rendszerváltás utána Magyarországon. Budapest: Osiris.
- Szombati Kristóf (2016): *Revolt of Provinces: Anti Gypsism and Right-Wing Policies in Rural Hungary*. Disszertáció, kézirat.
- Stewart, Michael (2001): *The Development of Communist Policy towards Gypsies and Roma, 1945-1989. A Case Study*. In *Between past and future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Guy, Will (szerk.). Hatfi eld: University of Hertfordshire Press, 71–92.
- Stewart, Michael (2005): *Depriváció, romák, underclass*. In *Szociális és etnikai konfliktusok*. Ladányi János (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 453–470.

Melléklet – a kiszerkesztett kérdőív

Kérdőív sorszáma:

KÉRDŐÍV

Szociális munkások, segítők részére

I. Kérdezett személyi és munkahelyi adatai

1. Neme *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!):*

- 1 – férfi
- 2 – nő

2. Születési éve

3. Mi a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

- 1 – kevesebb, mint középfokú
- 2 – középfokú
- 3 – felsőfokú (főiskola, egyetem)
- 4 – mesteri, PHD

4. Mióta végez aktívan szociális segítő munkát? Évszám:

5. Összesen hány helyszínen végez szociális segítő tevékenységet? *(konkrét munkavégzés helyszíneinek száma):*

II. Általános kérdések

A továbbiakban általános tapasztalatai - véleménye alapján válaszoljon a kérdésekre.

6. Tapasztalatai-véleménye szerint a következő problémák milyen mértékben érintik a hátrányos helyzetű fiatalokat/fiatal felnőtteket? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számokat!)*

	Nagyon nagy mértékben	Nagymértékben	is-is	Kismértékben	Egyáltalán nem	NT, NV
1 – anyagi bizonytalanság	1	2	3	4	5	9
2 – prostitúció	1	2	3	4	5	9

3 – kábítószer használat	1	2	3	4	5	9
4 – társas kapcsolatok hiánya	1	2	3	4	5	9
5 – szakképzettség hiánya	1	2	3	4	5	9

7. A felsoroltakon kívül milyen más jellemző problémákkal küzdenek a hátrányos helyzetű fiatalok / fiatal felnőttek?

.....

8. Tapasztalatai-véleménye szerint mennyire jellemző a hátrányos helyzetű fiatalok/fiatal felnőttek életében a tartós egészségügyi probléma? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

9. Tapasztalatai-véleménye szerint általánosságban mennyire jellemző az, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok életminőség javulás reményében elvándorolnak, elköltöznek lakóhelyükről? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

10. Tapasztalatai-véleménye szerint általánosságban mennyire jellemző az, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok életminőség javulás reményében külföldre költöznek? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

11. Tapasztalatai-véleménye szerint a hátrányos helyzetű munkaképes fiatalok általában hova költöznek eredeti lakóhelyükről? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – közeli nagyobb település
- 2 – távoli nagyobb település

- 3 – főváros
- 4 – EU-n belüli ország
- 5 – EU-n kívüli országba
- 6 – máshova, és pedig:

12. Tapasztalatai-véleménye szerint általában mennyire jellemző, hogy azok a hátrányos helyzetű fiatalok, akik életminőségük javításának reményében elköltöznek lakóhelyükről, később visszaköltöznek eredeti lakóhelyükre? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

13. Tapasztalatai-véleménye szerint általánosságban a hátrányos helyzetű munkaképes fiatalok körében mennyire jellemző az ingázás (pl.: faluból városba történő utazás munka céljából naponta, hetente, havonta)? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

14. Tapasztalatai-véleménye szerint a mélyszegénység által sújtott hátrányos helyzetű közösségekben - telepeken általában mennyire jellemzőek a gyámügyi beavatkozások (pl.: gyámügyi eljárás keretében kiemelnek gyerekeket a családokból)? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

15. Tapasztalatai-véleménye szerint általában mennyire jellemző a vallásosság a mélyszegénység által sújtott hátrányos helyzetű közösségekben - telepeken? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző, de előfordul
- 5 – egyáltalán nem jellemző——> **Ugorjon az 18. kérdésre!**
- 9 – nem tudom megítélni——> **Ugorjon az 18. kérdésre!**

16. Tapasztalatai-véleménye szerint a mélyszegénység által sújtott hátrányos helyzetű közösségek tagjainak vallásosságára milyen mértékben jellemzőek az alábbi vallásgyakorlási formák? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számokat!)

	Nagyon nagy mértékben	Nagymértékben	is-is	Kismértékben	Egyáltalán nem	NT, NV
1 – templomba járás	5	4	3	2	1	9
2 – saját szervezésű vallási rendezvényeken való részvétel	5	4	3	2	1	9
3 – a hétköznapi életükben élnek meg	5	4	3	2	1	9
4 – más vallásgyakorlás	5	4	3	2	1	9

17. Munkája során gyakran találkozik vallásosságra utaló megnyilvánulásokkal? (Pl.: Istenre hivatkozás, imádkozás, vallásosságra utaló tárgyak jelenléte) (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon gyakran
- 2 – gyakran
- 3 – is-is
- 4 – nem gyakran, de előfordul

III. Választott helyszínrre vonatkozó kérdések

A továbbiakban egy Ön által választott helyszínnel kapcsolatban teszünk fel néhány kérdést. A helyszínen szerzett tapasztalatairól kérdezzük...

18. Melyik helyszínen van a legtöbb tapasztalata a hátrányos helyzetű roma fiatalokkal? (Ha csak egy helyszínen dolgozik, akkor értelem szerűen csak azt jelölje!)

18.a. Település neve:

18.b. Telep/településrész neve:

18.c. Munkáját e helyszínen milyen intézményben végzi? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – Iskola
- 2 – nevelőintézet
- 3 – család/családsegítő
- 4 – rehabilitációs intézet
- 5 – hajléktalanszálló/utcai gondozó szolgálat
- 6 – önkormányzat
- 7 – civil szervezet
- 8 – időseket ellátó bentlakásos intézmény
- 9 – fogyatékkal élőket segítő intézet
- 10 – orvosi rendelő, egészségügyi intézmény
- 11 – egyéb:

19. Szociális segítő munkáját milyen formai keretek között végzi? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – hallgató/gyakornok
- 2 – alkalmazott
- 3 – önkéntes
- 4 – egyéb:.....

20. Mióta működik szociális segítő szolgáltatás a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – kevesebb, mint 1 éve
- 2 – 1-5 éve
- 3 – 6-10 éve
- 4 – több mint 10 éve

21. Személyesen milyen jellegű munkát végez, vagy végzett a helyszínen? Kérjük, hogy röviden foglalja össze.

.....

.....

.....

.....

22. Vannak-e a helyszínen roma fiatalokat megcélzó pályázati finanszírozású programok? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 - igen, jelenleg is vannak
- 2 – jelenleg nincsenek, de az utóbbi években voltak
- 3 – nincsenek és az utóbbi években sem voltak
- 9 – nem tudom

23. Vett már részt korábban roma fiatalokat megcélzó pályázati programban? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – igen

2 - nem

24. Vannak-e a helyszínen roma fiatalokat megcélzó, nem pályázati finanszírozású programok (amelyek pl. a segítő aktivitás számára keretet, iránymutatást tudnak biztosítani – pl.: Jelenlét program (Mo.), Társadalmi Felzárkóztatás (Ro))? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – igen, jelenleg is vannak

2 – jelenleg nincsenek, de az utóbbi években voltak

3 – nincsenek és az utóbbi években sem voltak

9 – nem tudom

25. Mennyire jellemző, hogy sok fiatalkorúval/fiatal felnőttel találkozik munkája során? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – nagyon jellemző

2 – jellemző

3 – is-is

4 – inkább nem jellemző

5 – egyáltalán nem jellemző

26. Tapasztalatai szerint mennyire jellemzőek a gyámügyi beavatkozások az adott helyszínen? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – nagyon jellemző

2 – jellemző

3 – is-is

4 – inkább nem jellemző

5 – egyáltalán nem jellemző——> **Ugorjon az 33. kérdésre!**

9 – nem tudom megítélni——> **Ugorjon az 33. kérdésre!**

27. Foglalkozik a helyszínen olyan fiatalokkal, akik gyámügyi eljárásban jelenleg érintettek? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – igen

2 – nem ——> **Ugorjon a 29. kérdésre!**

28. Hány ilyen fiatalal foglalkozik? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – 1-5 fiatal

2 – 6-10 fiatal

3 – több, mint 10 fiatal

29. Foglalkozik a helyszínen olyan fiatalokkal, akik gyámügyi eljárásban korábban érintettek voltak, de jelenleg nem? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – igen

2 – nem

30. A következő állítások közül melyiket tartja igaznak? (Karikázza be az Ön által választott állításhoz tartozó számot!)

A gyámügyi eljárásban jelenleg, vagy korábban érintett fiatalok viselkedése - magatartása...

- 1 – gyakrabban veszélyeztető (deviáns), mint a gyámügyi eljárásban nem érintett fiatalok viselkedése-magatartása.
- 2 – kevésbé veszélyeztető (deviáns), mint a gyámügyi eljárásban nem érintett fiatalok viselkedése-magatartása
- 3 –nincs érezhető különbség a veszélyeztető (deviáns) viselkedésmód szempontjából a gyámügyi eljárásban érintettek és nem érintettek között
- 4 – nem tudom megítélni

31. Tud olyan veszélyeztető (deviáns) viselkedésformát, vagy problémát, ami inkább jellemző a gyámügyi eljárásban érintett fiatalokra, mint az ilyen eljárásokban nem érintett fiatalokra? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – anyagi bizonytalanság
- 2 – prostitúció
- 3 – kábítószer használat
- 4 – társas kapcsolatok hiánya
- 5 – szakképzettség hiánya
- 6 – nem tapasztalok ilyen különbséget
- 7 – nem tudom megítélni
- 8 – más, jellemző problémák:

.....
.....
.....

32. Tapasztalatai szerint van-e különbség a helyszínen élő gyámügyi eljárásban érintett fiatalok és a gyámügyi eljárásban nem érintett fiatalok között munkanélküliség kérdésében? (Karikázza be az Ön által választott állításhoz tartozó számot!)

- 1 – van különbség, a gyámügyi eljárásban érintett fiatalok munkaügyi helyzete rosszabb.
- 2 – van különbség, a gyámügyi eljárásban érintett fiatalok munkaügyi helyzete jobb.
- 3 – ebből a szempontból nem tapasztalok különbséget.
- 4 – nem tudom megítélni
- 5 - egyéb:.....

33. Mennyire jellemző a munkanélküliség a fiatalok körében az adott helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

34. Mennyire jellemző a helyszínen élő hátrányos helyzetű fiatalokra az elvándorlási hajlandóság?
(*Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!*)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

35. A helyszínen élő hátrányos helyzetű fiatalok mennyire nyitottak a segítő szociális tevékenységek irányába? (*Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!*)

- 1 – teljesen nyitottak
- 2 – feltételekkel ugyan, de alapvetően nyitottak
- 3 – is-is
- 4 – inkább elzárkóznak
- 5 – teljesen elzárkóznak
- 9 – nem tudom megítélni

36. Tapasztalatai szerint mennyire jellemző, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok önállóan keresnek munkát? (*Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!*)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

37. Tapasztalatai-véleménye szerint a hátrányos helyzetű fiatalok milyen kapcsolati stratégiákkal keresnek munkát a helyszínen? (*Karikázza be a megfelelő választ! Többet is megjelölhet!*)

- 1 – közvetlen ismerőseiken keresztül
- 2 – családtagjaikon keresztül
- 3 – önállóan jelentkeznek munkahelyekre
- 4 – szociális munkás segítségével
- 5 – munkaközvetítő segítségével
- 9 – nem tudom megítélni
- 6 – egyéb:.....

38. Van az adott helyszínen olyan közösségi tér (pl.: közösségi ház, vagy fogadószoba) ahová segítségért, tanácsért fordulhatnak? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – van
- 2 – nincs——> **Ugorjon a 40. kérdésre!**

39. Ha van közösségi tér, mióta működik ilyen a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – több mint 10 éve
- 2 – 6-10 éve
- 3 – 1-5 éve
- 4 – kevesebb, mint 1 éve
- 9 – nem tudom

40. Mennyire jellemzőek a helyszínen a közösségi programok, tevékenységek? (pl.: közös főzés a családok között, focimeccs, stb.) (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemzőek
- 2 – jellemzőek
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemzőek
- 5 – egyáltalán nem jellemzőek
- 9 – nem tudom megítélni

41. Mennyire jellemző, hogy a szociális segítő szervezet (amely szervezésében végzi tevékenységét) szervez közösségi programokat a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

42. Általában hogyan fogadják a segítő tevékenységeket a szociális dolgozók részéről? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon együttműködőek
- 2 – együttműködőek
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem együttműködőek
- 5 – egyáltalán nem együttműködőek
- 9 – nem tudom megítélni

43. Hogyan fogadják a szociális munkatársak által szervezett rendezvényeket (ha van ilyen) az adott helyszínen (pl. közös főzés)? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon együttműködők
- 2 – együttműködők
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem együttműködők
- 5 – egyáltalán nem együttműködők
- 6 – nincsenek ilyen rendezvények

44. Vannak olyan programok, rendezvények, amelyeket a szociális munkások a közösség vezető személyiségeivel együtt szerveznek? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon sok ilyen program van
- 2 – rendszeresen vannak ilyen programok
- 3 – is-is
- 4 – ritkán vannak ilyen programok
- 5 – egyáltalán nincsenek ilyen programok
- 9 – nem tudom megítélni

45. Mennyire jellemző a közösségi összetartás? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

46. Mennyire jellemző, hogy a közösség tagjai önállóan szerveznek közösségi programokat a helyszínen, szociális munkás segítsége nélkül? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

47. Működik-e a helyszínen (a kisebbségi önkormányzaton kívül) bármilyen önszerveződő közösség, vagy civil szervezet? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – igen
- 2 – nem

48. Szervezet neve (ha van):.....

49. Vannak a helyi közösségnek olyan tagjai, akik irányító/vezető szerepet töltenek be a közösség életében? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – igen, több is van
- 2 – igen, egy van
- 3 – nem tudok róla——> **Ugorjon az 51. kérdésre!**

50. Kik ezek? ((Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot! Többet is megjelölhet!))

- 1 – kisebbségi önkormányzat képviselője (Hu)
- 2 – önkormányzati képviselő
- 3 – önkormányzati alkalmazott
- 4 – vallási vezető
- 5 – roma párt helyi vezetője
- 6 – helyi közösség kiemelkedő tekintélyű tagja
- 7 – egyéb

51. Mennyire jellemző az agresszív viselkedésmód a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

52. Az adott helyszínen melyek a fiatalokat érintő legfontosabb problémák? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – anyagi bizonytalanság
- 2 – prostitúció
- 3 – kábítószer használat
- 4 – társas kapcsolatok hiánya
- 5 – Szakképzettség hiánya
- 6 – Más jellemző problémák:

.....
.....
.....

53. Mennyire jellemző a kábítószer használat a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző——> **Ugorjon az 56. kérdésre!**
- 9 – nem tudom megítélni——> **Ugorjon az 56. kérdésre!**

54. Leginkább kik érintettek a kábítószer használat kapcsán a helyszínen? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot! Többet is megjelölhet!))(Az egyéb-mezőben néhány szóban határozza meg az érintettek jellemző tulajdonságait)

- 1 – Egyedülálló fiatalok
- 2 – Egyedülálló idősek
- 3 – Egyedülálló középkorúak
- 4 – Családok 1-2 gyerekkel
- 5 – Családok 3-nál több gyerekkel
- 6 - Idős házaspárok
- 7 – egyéb:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

55. Leginkább melyik korosztály érintett a kábítószer használat kapcsán (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot! Többet is megjelölhet!)

- 1 – fiatalok
- 2 – fiatal felnőttek
- 3 – középkorúak
- 4 – idősek
- 5 – Minden korosztály
- 9 – nem tudom megítélni

56. Tapasztalatai-véleménye szerint mennyire jellemző a prostitúció a helyszínen? ? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző——> **Ugorjon az 58. kérdésre!**
- 9 – nem tudom megítélni——> **Ugorjon az 58. kérdésre!**

57. Leginkább melyik korosztály érintett a prostitúció kapcsán? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot! Többet is jelölhet!)

- 1 – fiatalok
- 2 – fiatal felnőttek
- 3 – középkorúak
- 4 – idősek
- 5 – minden korosztály
- 6 – egyéb:.....
- 9 – nem tudom megítélni

58. Mennyire jellemzőek az uzsorakölcsönök? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző —> **Ugorjon az 60. kérdésre!**
- 9 – nem tudom megítélni —> **Ugorjon az 60. kérdésre!**

59. Leginkább kik érintettek az uzsorakölcsönök kapcsán? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot! Többet is megjelölhet!)(Az egyéb-mezőben néhány szóban határozza meg az érintettek körének tulajdonságait!)

- 1 – egyedülálló fiatalok
- 2 – egyedülálló idősek
- 3 – egyedülálló középkorúak
- 4 – családok 1-2 gyerekekkel
- 5 – családok 3-nál több gyerekekkel
- 6 - idős házaspárok
- 7 – egyéb:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

60. Milyen típusú egészségügyi szolgáltatás áll rendelkezésre a helyszínen, vagy a közelben? A rendelkezésre álló szolgáltatások milyen gyakorisággal érhetők el? (Karikázza be a megfelelő válaszokhoz tartozó számokat!)

	Nem áll rendelkezésre	Naponta hozzáférhető	Hetente hozzáférhető	havonta hozzáférhető	ritkábban hozzáférhető
1 – háziorvos	0	4	3	2	1
2 – kórház	0	4	3	2	1
3 – védőnő	0	4	3	2	1
4 – egyéb	0	4	3	2	1

61. Tapasztalatai szerint mennyire jellemző a helyszínen a koraszülés? (Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

62. Jellemző-e a helyszínrre valamilyen fogyatéktípus gyakoribb előfordulása? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – igen → Milyen fogyatékról van szó?

2 – nem

63. Mennyire jellemző a következő problémák előfordulása a közösség életében? *(Karikázza be a megfelelő válaszokhoz tartozó számokat!)*

	Nagyon jellemző	Jellemző	is-is	Inkább nem jellemző	Egyáltalán nem jellemző	NT, NV
1 - Eladósodás	5	4	3	2	1	9
2 – Szakképzettség, végzettség hiánya	5	4	3	2	1	9
3 – Lakhatási nehézségek	5	4	3	2	1	9
4 – Munkanélküliség	5	4	3	2	1	9
5 – Fizikai veszélyeztetettség	5	4	3	2	1	9
6 – Iskolai kimaradás	5	4	3	2	1	9

64. Mennyire jellemző, hogy a helyszínen lakók hátrányos megkülönböztetésben részesülnek származásuk miatt? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – nagyon jellemző

2 – jellemző

3 – is-is

4 – inkább nem jellemző

5 – egyáltalán nem jellemző

9 – nem tudom megítélni

65. Mennyire jellemző, hogy a helyszínen lakók hátrányos megkülönböztetésben részesülnek életmódjuk miatt? *(Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!)*

1 – nagyon jellemző

2 – jellemző

3 – is-is

4 – inkább nem jellemző

5 – egyáltalán nem jellemző

9 – nem tudom megítélni

66. Mennyire jellemző, hogy hátrányos megkülönböztetésben részesülnek az öltözködésük miatt?
(*Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!*)

- 1 – nagyon jellemző
- 2 – jellemző
- 3 – is-is
- 4 – inkább nem jellemző
- 5 – egyáltalán nem jellemző
- 9 – nem tudom megítélni

67. Jellemzően kitől kérnek anyagi segítséget? (*Karikázza be a megfelelő válaszhoz tartozó számot!*)

- 1 – egymástól
- 2 – a közösség egyes tagjaitól
- 3 – hivatalos szervektől
- 4 – szociális munkástól
- 5 – mástól, éspedig:.....
- 9 – nem tudom megítélni

68. Szükség van-e a közösségben a következő szolgáltatásokra?

-+

	Szükség van-e e szolgáltatásra?	Ha kapnak segítséget:	Ha nem kapnak segítséget:
Szolgáltatás	1 - szükség van rá és kapnak is segítséget 2 - szükség van rá, de nem kapnak segítséget 3 - nincs rá szükség	Kitől kapnak segítséget? 1 - Családtól-rokonoktól 2 - Ismerősöktől, szomszédoktól 3 - Állami-önkormányzati intézményektől 4 – egyháztól 5- Civil szervezetektől 6 - Egyéb	Miért nem kapnak segítséget? 1 - A problémáival nem szeretnek máshoz fordulni 2 - A lakóhelyen nem elérhető a szolgáltatás 3 - A lakóhelyen nem megfelelő gyakorisággal érhető el a szolgáltatás 4 - Nem jogosult rá 5 - Nem ismeri az ezzel kapcsolatos szolgáltatásokat 6 - Nem tudja, hogyan-hol kell igényelni 7 - Valamilyen hátránya származna belőle 8 – nem releváns
1. Szociális ellátásokkal, szolgáltatásokkal kapcsolatos tájékoztatásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
2. Jogi tanácsadásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
3. Nevelési tanácsadásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
4. Egészségügyi tanácsadásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
5. Testi, vagy értelmi sérültek fejlesztésére	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
6. Munkaközvetítésre	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
7. Pénzügyi tanácsadásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
8. Hivatalos dokumentumokkal kapcsolatos tanácsadásra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
9. Tanulásban segítségre	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
10. Önmaguk ellátásában (fürdés, hajmosás, öltözködés)	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
11. Otthoni tevékenység ellátáshoz (pl. takarítás, főzés)	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
12. Vásárlásban	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
13. Lakhatási problémák megoldásában	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
14. Lakáson kívüli közlekedésben	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
15. Orvoshoz, kórházba való szállításra	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8
16. Hideg-meleg ételre	1 2 3	1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5 6 7 8

Köszönjük a válaszadást!